

Cvijeta Zuzorić kao inspiracija književnicima od Torquata Tassa do Luka Paljetka

Klarić, Josipa

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:699227>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Josipa Klarić

**CVIJETA ZUZORIĆ KAO INSPIRACIJA
KNJIŽEVNICIMA OD TORQUATA TASSA DO
LUKE PALJETKA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb 2020

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

JOSIPA KLARIĆ

**CVIJETA ZUZORIĆ KAO INSPIRACIJA
KNJIŽEVNICIMA OD TORQUATA TASSA DO
LUKE PALJETKA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Viktorija Franić Tomić

Zagreb 2020

CVIJETA ZUZORIĆ KAO INSPIRACIJA KNJIŽEVNICIMA OD TORQUATA TASSA DO
LUKE PALJETKA

CVIJETA ZUZORIĆ AS AN INSPIRATION TO AUTHORS FROM TORQATO TASSO TO
LUKO PALJETAK

SAŽETAK

U ovom diplomskom radu nakon istraživanja primarnih i sekundarnih izvora proučen je korpus hrvatskih i talijanskih poznatih tekstova o Cvijeti Zuzorić, pjesnikinji od koje nije sačuvan niti jedan stih ali se zato uspomena na nju njeguje u svim epohama i svim žanrovima hrvatske književnosti.

Ključne riječi: renesansa, hrvatska književnost, talijanska književnost, petrarkizam, Cvijeta Zuzorić,

ABSTRACT

In this thesis after the analysis of primary and secondary sources, the corpus of known croatian and italian texts pertaining to Cvijeta Zuzorić, a poet of whom not a single verse has been preserved but her memory is cherished through croatian literature, has been studied.

Key words: Renaissance, Croatian Literature, Italian Literature, Petrarchism, Cvijeta Zuzorić

SADRŽAJ

1. UVOD.....	2
2. BIOGRAFIJA CVIJETE ZUZORIĆ.....	3
2.1. Je li Cvijeta Zuzorić bila pjesnikinja?.....	6
3. TORQUATO TASSO I CVIJETA ZUZORIĆ.....	9
3.1. Prvi sonet posvećen Cvijeti.....	10
3.2. Drugi sonet posvećen Cvijeti.....	12
3.3. Ostali soneti posvećeni Cvijeti.....	13
3.4. Madrigali posvećeni Cvijeti.....	15
3.5. Agostino Mosti kao naručitelj Tassovih stihova o Cvijeti Zuzorić.....	18
4. DUBROVAČKI PJESNICI O CVIJETI ZUZORIĆ.....	19
4.1. Dominko Zlatarić.....	19
4.2. Miho Monaldi.....	23
4.3. Miho Bunić Babulinov.....	24
5. BRAČNI PAR GUČETIĆ.....	24
5.1. Život imućnih Dubrovčana.....	25
5.2. <i>Dijalog o ljepoti</i>	27
5.3. <i>Dijalog o ljubavi</i>	28
5.4. Predgovor Marije Gučetić.....	30
6. MILAN ŠENOA – <i>KAKO VAM DRAGO</i>	32
7. ERNEST KATIĆ – <i>CVIJETA ZUZORI</i>	36
8. TIN UJEVIĆ – <i>NAŠE VILE</i>	39
9. LUKO PALJETAK – <i>SKROVITI VRT</i>	40
10. ZAKLJUČAK.....	44
11. LITERATURA.....	46

1. UVOD

Ovim diplomskim radom prikazuje se utjecaj Dubrovkinje Cvijete Zuzorić na hrvatsku ali i svjetsku književnost. Rođena u doba renesanse, njezine ljepota i oštromnost, obrazovanost i inteligencija nije prošle nezamijećeno. U dobu u kojem čovjek postaje središtem univerzuma, ona je bila središte literarnog opusa pjesnicima koji su hvalili svaki aspekt njezinog bića i života općenito.

Interpretacijom brojnih biografskih tekstova rasvijetlit ćemo ne samo njezin život, nego i život intelektualaca, književnika koji su činili njezin krug. Na kraju analize odabranoga korpusa biografskih tekstova donosimo jedan novi biografski tekst koji podastire stvarnu godinu rođenja i smrti, vrijeme i mjesto Cvijetina odrastanja, te inauguriramo i one biografeme kroz koje se očituje ostatak njezinoga života sve do smrti. Također, u poglavlju biografije biti će problematizirano i važno pitanje koje do danas nije razriješeno: je li Cvijeta Zuzorić bila pjesnikinja? Ovo je pitanje osobito zaintrigiralo povjesničare i teoretičare. Stoga ćemo analizirati tekstove onih autora koji su vjerovali u pjesničko umijeće ove Dubrovčanke kao što su tekstovi Zdenke Marković, Sara Crijevića, Franje Marija Appendinjai, Sebastijana Sladea, Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Jorja Tadića, ali i tekstove onih biografa koji su sumnjali u njezino pjesnikovanje kao što su Danilo A. Živaljević, Josip Torbarina, Slavko Ježić te Ivo Frangeš.

Iz soneta Torquata Tassa u kojima su opjevani njezina ljepota i uznositost, iz njoj posvećenih petrarkističkih stihova naših pjesnika Dominka Zlatarića, Mihe Monaldija, Mihe Bunića Babulinova i Marin Battioarea, spoznajemo da je riječ o vrlo važnoj osobi onoga vremena. Analizom njihovih djela razotkriti će se neke pojedinosti iz njezina života, kao što će se problematizirati njezino pjesničko umijeće. Neizostavni dio ovoga diplomskoga rada interpretacija je filozofskih djela Nikole Vitova Gučetia, *Dijaloga o ljepoti* i *Dijaloga o ljubavi*, u kojima se Cvijeta pojavljuje kao glavni lik. Portretirana kao vješta sugovornica Gučeticeve žene Marije, ona raspravlja o aktualnoj platonovskoj filozofiji ljepote i ljubavi. U ovoj će analizi biti neizostavna interpretacija polemičkoga teksta Marije Gučetić koji je u prvom izdanju objavljen kao predgovor *Razgovori o Aristotelovoj Meteori (Discorsi sopra le Metheora d' Aristotele)* Nikole Vitova Gučetića, u kojem autorica oštro osuđuje Dubrovčane zbog klevete i ogovaranja Cvijete Zuzorić. U radu će se interpretirati i književna djela novije književnosti u kojima se Cvijeta Zuzorić

pojavljuje kao književni lik: drama Ernesta Katića *Cvijeta Zuzori*, zatim drama Milana Šenoa *Kako vam drago*, pjesma Tina Ujevića *Naše vile* i na kraju roman Luke Paljetka *Skroviti vrt*. Njihova suvremena djela ilustriraju Cvijetu kako ju oni zamišljaju, ovisno o vremenu u kojem su pisana i poetici koja je dominirala.

I na kraju ćemo, u zaključnom poglavlju, podastrijeti rezultate interpretacije biografskih i književnih tekstova o životu Cvijete Zuzorić.

2. BIOGRAFIJA CVIJETE ZUZORIĆ

Cvijeta Zuzorić, najpoznatija je žena u hrvatskoj književnosti o kojoj nemamo niti jedan dokaz da je ikada pisala. Fascinirala je povjesničare, književnike, autore svojega, ali i novijega doba. Njezini portreti nalaze se u Dubrovniku, ona živi i u „stihovima ne samo starih dubrovačkih već i naših novijih pjesnika (sjetio se Cvijete i Tin Ujević u pjesmi *Naše vile*), zatim u dramama i u mnogim stručnim studijama i člancima razasutim po našim starijim i novijim časopisima, kao i po našoj dnevnoj štampi. Njezinim su imenom nazvana ugledna umjetnička i kulturna društava, po njoj su imenovane ulice, a njezinim likom ukrašavale su se dopisnice. Ipak je gotovo nevjerojatno da njezin lik još danas fosforescira iz tame stoljeća i živi u fantaziji naših suvremenika. I danas još uzbuđuje duše ta „predivna Cvijeta“ (Marković, 1970, 63). Međutim, treba napomenuti kako se novija istraživanja u mnogo čemu razilaze s onim starijim. Naime, stariji su povjesničari vjerovali da je Cvijeta rođena 1555. u Dubrovniku te da je umrla u „cvitu mladosti“ u dobi od četrdeset i pet godina, dakle 1600. Za svoga života, prema starijim biografskim tekstovima, ljubovala je s dvojicom mladića Dinkom Zlatarićem i Dinkom Ranjinom, ali se 1577. udala za Bartolomeja Pescionija s kojim je živjela u Dubrovniku, ali i u Firenci. Bila je daleko poznata po svojem pjesmotvorstvu, jer je navodno pisala i na talijanskom i na hrvatskom jeziku. Takav njezin život iskonstruiran je na nepovjerljivim podacima, koje su stariji povjesničari nekritički preuzimali jedni od drugih. Danas možemo, uz pomoć novih podataka, provjerenih i autentičnih izvesti provjerenu biografiju poznate Hrvatice (Marković, 1970, 63). Naime, ona nije rođena 1555. niti je umrla mlada, a to sve možemo potvrditi iz dokumenata o podrijetlu njezine obitelji. Obitelj dolazi s neretvanskoga područja u Dubrovnik oko 1400. godine i to dolaze tri brata, plemića: Milat, Radivoj i Vlatko koji su se nazivali starim pučkim, priprostim imenima: Ostojić (Milat i Vlatko), a Vučić (Radivoj). Zajedno uzimaju pridjevak Žužorina ili Susorina za prezime i tako postaju Zuzeri ili Zuzori odnosno Zuzorići kako ih mi danas poznajemo. Postaju vrlo uspješni trgovci u Dubrovniku, što najbolje svjedoči i podatak da je Radivoj 1430. postao članom ugledne bratovštine Antunina (Marković, 1970, 64). Cvijetin otac Frano, bio je praunuk Vlatka koji je ženidbom dobio polovinu dubrovačkog sela Brseča. Svi su bili trgovci, a Frano je trgovao krznom i kožnim prerađevinama. Ivan Marotti, Cvijetin rođak navodi kako je Frano, iako je bio pučanin, pred kraj života postao plemićem, a kao dokaz uzima natpis na nadgrobnoj ploči: „Francisci de Zuzeris

Nobili Ragusino“. Cvijeta je imala pet sestara (Nika, Lukrecija, Elizabeta, Katarina i Margarita) i petoricu braće (Petar, Nikola, Bernard i dvojica Vlaha, od kojih je jedan preminuo kao dijete), a prema genealogiji, svoje djetinjstvo proveli su u Anconi. Mnogi biografi povelu su se za starijim povjesničarima i navodili 1555. godinu kao godinu njezina rođenja, međutim novija saznanja ne idu tome u prilog. Naime, prema arhivskim istraživanjima koje je proveo Josip Tadić, Cvijeta je rođena 1552. godine ili na početku 1553. godine. Ako se vodi činjenicom da je rođena u Dubrovniku, ona nikako nije mogla biti rođena 1555. godine jer je tada obitelj živjela u Anconi. Bila je sedmo dijete, pa se pretpostavlja da samim time nije mogla biti rođena prije 1555. godine. Naime, stariji povjesničari nisu uzimali u obzir da su se u genealogiju prvo upisivala muška djeca (računali su moguću godinu Cvijetina rođenja prema pretpostavljenoj godini vjenčanja njezinih roditelja, a vjerovali su da je to bila 1545. godina). Također, Tadić napominje kako godina vjenčanja njezinih roditelja ne može biti točna jer nije izračunata u skladu s onodobnim običajima. Ako su htjeli postati mužem i ženom, trebali su prvo sklopiti ženidbeni ugovor, koji se sklapa otprilike godinu dana prije vjenčanja. Prema tome, godina vjenčanja trebala bi biti 1546. Marotti, pak, drugim putem dolazi do godine Cvijetina rođenja. U knjigama mrtvih (Catalogo di morti) nalazi zapis o njezinoj smrti datiran u 1648. godinu, a u kojemu stoji da je Cvijeta umrla u 96. godini života, što bi značilo da je rođena 1552. godine (Marković, 1970, 67).

Svakako nakon ovoga otkrića, moglo se argumentirati da neki prvotni biografski zapisi nisu bili točni: Cvijeta, dakle, nije provela život u Dubrovniku već Anconi, nije rođena 1555. godine, već 1552. godine, te nije preminula kao mlada žena već kao starica u 96. godini. I zaista mnogi naši, ali i strani povjesničari pisali su o njezinom životu, istraživali arhivsku građu, kako bi barem donekle rasvijetlili život ove zagonetne žene. Navedenim otkrićima napušten je i mit o Cvijeti kao ženi koja je imala svoj salon u Firenci, kao ženi koja je slamala srca (vjerovalo se da je Zlatarić zaljubljen u nju), te kao ženi koja je umrla mladom u najboljim godinama (Torbarina, 1997, 216).

Prema Tadiću, Cvijeta je u Anconi upoznala svojeg budućeg supruga Firentinca Bartolomeja Pescionija. Vjenčali su se 1570. (ta godina uzima se kao točna, jer je potvrđena u dokumentima, dok se prijašnja 1577. godina u potpunosti odbacila), a u Dubrovnik dolaze 6. studenog, po službenom Pescionijevom poslu. On tamo postaje firentinskim konzulom, a svoju službu obavlja u ime „firentinskog naroda“ (Marković, 1970, 68). Osim što je bio konzul, kao i Cvijetin otac, bavio se trgovinom i bankarstvom, trgujući ne samo u Anconi, nego i u drugim talijanskim

gradovima. Kako je Cvijeta bila svestrana žena, puna znanja i vrlina, Tadić pretpostavlja da ju je zanimao posao njezinoga muža, te da je u nekim poslovima čak i sama sudjelovala. No, njegov posao nije bio uspješan kako je zamišljao. Posuđivao je novac, što od nekih Dubrovčana, što od dubrovačke banke te se na kraju našao pred bankrotom. Godine 1577. zbog loše financijske situacije njegov posao pada u stečaj te se mora povući iz grada. Zbog svojeg lošeg stanja, radno mjesto konzula predaje 1582. godine Firentincu Rafaelu Naldiniju. Uz sve navedeno, Cvijeti nisu cvjetale ruže. Društvo ju je odbacilo, postala je žrtvom kleveta, pa je sve to zasigurno bio dobar povod da se obitelj Pescioni povuče u Anconu. O njezinom društvenom životu u Anconi nema nikakvih podataka, ni izvora koji bi svjedočili o društvenim okupljanjima u njihovoj palači, o književnim ili elitnim kružocima toga doba, a ipak Marotti tvrdi da su se u njihovoj kući u Anconi „sakupljali najoštrumniji pisci epohe“ (Marković, 1970, 70).

Također, nigdje nema zapisa o njezinim vezama s dvorom Medicija, gdje je ona bila rado primana, prema navodima nekih biografa. Cvijeta se tijekom svojeg života više nije vraćala u Dubrovnik. Muž joj umire 18. lipnja 1593. godine, a ona mnogo kasnije, u 96. godini života. Kako bi potvrdio ispravnost tog podatka Marotti navodi prijepis iz knjige mrtvih *Knjiga mrtvih grada Ankone* (Catalogo di morti, N. 18. 1642-1659): „La sig^{ra} Fiora Zuzzora morse di Anni 96 in circa sotto la P^a di S. Pie^o, fù sep^{ta} a S. Fran^{co} Ad alto Adi p^o xbre 1648“ („Gospođa Cvijeta Zuzorić umrla je otprilike sa 96 godina u župi sv. Petra, pokopana je u Sv. Franji ad Alto dana 1. prosinaca 1648“) (Marković, 1970: 72). Pokopana je u istoj grobnici sa svojim ocem. Nažalost, ne zna se gdje je grobnica jer je crkva 1864. godine bila pretvorena u vojnu bolnicu, a nadgrobne ploče služile su za popločavanje prostorija i stepenica (Marković, 1970, 72).

2.1. Je li Cvijeta Zuzorić bila pjesnikinja?

Najstariji zapis o mogućnosti da je Cvijeta Zuzorić bila književnicom, pjesnikinjom nalazimo u knjizi Sare Crijevića (Cerva), uglednoga povjesničara. Prema Zdenki Marković, nije uopće upitno zbog čega je ona uvrštena u njegov povijesni pregled o dubrovačkim intelektualcima. (Marković, 1970, 59). Naime, Marković svjesno spominje povjesničara Saru Crijevića i njegovu knjigu *Bibliotheca Ragusina*, jer i sama smatra da je Cvijeta bila dionicom tadašnjeg visokog

društva u Dubrovniku, a pritom ne isključujući mogućnost da je bila i književnicom. Crijević ne samo da Cvijetu spominje kao talentiranu pjesnikinju, nego ističe i njezinu slavu: "po slavi pjesničkoga umijeća nekoć vrlo poznata ne samo u Dubrovniku nego gotovo po čitavoj Italiji", te spominje predaje i priče o njezinoj ljepoti i učenosti (Marković, 1970, 57). Najbolje možemo uvidjeti Crijevićevu uvjerenost u Cvijetino pjesničko umijeće iz sljedećeg citata: „Doista je za pisanje stihova imala prirodni dar, lakoću, okretnost i oštromnost tako da se činilo da je odgojena u njedrima Muza. Govori se da su njezini epigrami – vrsta poezije u kojoj je najviše uživala – bili sastavljeni tako elegantnim stilom i da su svršavali tako duhovitim mislima da bi takvo nešto jedva mogao poželjeti za muškarca, i to najvještijega pjesnika. Nadalje, ako se poučljiv i oštroman duh, odlična naobrazba, birano i kićeno obilje riječi nađu u žene, zaista joj to s pravom probavlja veliko divljenje i naklonost sviju ... Doista je u Cvijete zasjala takva snaga duha, takva ljubav za književnost, takva odlična pjesnička sposobnost i takvo poznavanje plemenitih umijeća da vi bilo vrijedno divljenja kad bi se sve to našlo i u muškarca predana neumornom radu. Stoga ćeš lako shvatiti, zašto je sebi pribavila i divljenje i naklonost najvećih muževa onoga vremena i zašto je zavrijedila da je slave najvišim pohvalama“ (prema Marković, 1970, 58).

Nikada nije pronađen niti jedan stih kojem bi bilo potvrđeno njezino autorstvo, ali to nije zaustavilo mnoge povjesničare da tvrde da je bila jedna od značajnijih književnica svojega doba, odnosno ne odbacuju mogućnost da negdje postoji djelo napisano njezinom rukom. Franjo Marija Appendini, u svojim Noticijama, pretpostavlja da je Cvijeta pisala stihove. Zatim, biograf Sabo Slade u svoje protohistoriografsko djelo *Fasti litterario-Ragusini* uvrštava i biografiju Cvijete Zuzorić, pa kaže: „izvršna pjesnikinja, potvrđuju svi“ (Marković, 1970, 60).

Ivan Kukuljević Sakcinski preuzima njezine biografske podatke od svojih prethodnika i u trodijelnoj *Čartici iz historie ilirske književnosti XVI. Veka*, pišući u superlativima. Flora je Zuzorić, za Kukuljevića, žena „najoštrijeg uma, najbistrieg duha i najveće lepote“ toliko sposobna i cijenjena da ju uspoređuje s talijanskom spisateljicom Lukrecijom Fornabuoni. Jednako kao što je Fornabuoni bila glasovita spisateljica srednjeg vijeka, tako je i pjesnikinja Cvijeta, vjeruje Kukuljević, u Anconi okupljala mnoštvo najuglednijih ljudi onoga vremena. Žena koja je otišla u tuđinu, a pritom ostala vjerna svojem jeziku, za Sakcinskog nije mogla bolje proslaviti svoj narod (Dujčić, 2011, 82). Jorjo je Tadić autor prve kritičke biografije Cvijete Zuzorić. Sastavio ju je na osnovu novih saznanja i autentičnih podataka. On prvi puta dovodi u sumnju njezin pjesnički rad

iako priznaje da postoje razlozi zbog kojih bi se on mogao pretpostaviti. Nitko od njezinih suvremenika nije spominjao Cvijetin pjesnički rad, ali zbog njezine obrazovanosti i statusa u društvu, prema Tadiću, malo je vjerojatno da nije pisala. Tako na kraju svoje studije kaže: „daleko od svog rodnog Dubrovnika, u Ankoni, umrla ova naša lepa, obrazovana i duhovita žena, najistaknutija Dubrovkinja i jedna od prvih naših pesnikinja“ (Marković, 1970, 62).

No, kako smo prije napomenuli, nije pronađen niti jedan zapis, tekst, pjesma, epigram zbog kojeg možemo sa sigurnošću tvrditi da je Cvijeta Zuzorić zaista bila književnica, pa se s pravom javlja sumnja kod novijih biografa. S jedne strane, imamo povjesničare koji ne dovode u pitanje njezin književni rad, a s druge strane imamo povjesničare koji pretpostavljaju da nikada nije napisala niti jedan stih. Godine 1900. Danilo A. Živaljević piše opširnu studiju o Cvijeti Zuzorić i Dominiku Zlatariću (Cvijeta Zuzorićeva i Dominko Zlatarić), u kojem iznosi sumnju da je Cvijeta „ikada pjevala“, štoviše ona je prema njemu bila samo obrazovana žena, ljepotica koja izuzev navedenih vrlina nije imala nikakve druge, a pogotovo ne književne. Izriječno tvrdi da njezina djela nisu izgubljena, jer ih nikada nije ni bilo (Marković, 1970, 60). Marković se priklanja onim biografima koji vjeruju da je Cvijeta bila književnicom. Pritom iznosi pretpostavku Sara Crijevića prema kojoj njezina djela nisu naišla na svijetlo dana jer su eto, nekom drugom pripisana. Kao primjer navodi *fortunu* djelo Nikole Vitova Gučetića pod nazivom *Discorsi sopra la Metheora d' Aristotele* iz 1584. Naime, kako je prvo izdanje toga djela bilo zabranjeno za čitanje, štampanje i širenje, a nije bilo poznato, vjerovalo se da je izdanje iz 1586. prvotisak. 1910. pronađeno je izdanje iz 1584. i sve se mijenja. Tako je isto moguće, prema Marković, da su Cvijetina djela skrivena u nekom sanduku i samo čekaju da budu otkrivena. Možda nam nešto više može reći Marija Gučetić, Cvijetina prijateljica, nastavlja Marković, koja je napisala posvetu u predgovoru prvoga izdanja spomenute knjige njezinoga muža Nikole Vitova Gučetića (zbog koje je vjerojatno prvo izdanje knjige bilo zabranjeno) kako bi svoju prijateljicu obranila od svih ružnih riječi, od klevetnika i zavidnika koji su joj zagorčavali život dok je boravila u dubrovačkoj sredini. To može biti polazišna točka, za pretpostavku da su njezini tekstovi nestali kako bi je netko zaštitio. Možda su spaljeni, možda su u sanduku, piše Marković, potopljeni ili sakriveni u nekom ljetnikovcu u Dubrovniku samo kako bi se smirile strasti oko Cvijete (Marković, 1970, 61).

Istovremeno kad i Zdenka Marković, proučavanjem biografije Cvijete Zuzorić bavio se i hrvatski komparatist Josip Torbarina. Zanimljivo je to, da Zdenka Marković zaista vjeruje da je

Cvijeta pisala stihove, usprkos tome što nikada nije pronađen niti jedan njezin zapis, a s druge strane Torbarina odbacuje tu pretpostavku jer za nju nema arhivskog uporišta. U svojoj studiji Torbarina navodi razloge koji su ga potaknuli da proučava biografiju ove slavne Dubrovčanke. Prvo, kako navodi, bila mu je zanimljiva činjenica da je ona bila slavna osoba hrvatske, ali i talijanske elite svojega doba. Iako je ušla u hrvatsku povijest kao prva naša književnica, neosporno je to da ne postoji niti jedan zapis u njezinom autorstvu, pa je prema tome Torbarina i ne naziva pjesnikinjom (Torbarina, 1977, 216). Ona je za njega žena koja je imala značajno mjesto u razvoju hrvatske kulture te „je u svojoj mladosti stekla veliko znanje, rijetko za žene onog vremena, i čini se, da je, osim svoga materinskog jezika, dobro poznavala talijanski i latinski, te književnost i filozofiju. Jednom riječju, bila je naša prva ‘učena žena’, prva ‘intelektualka’, koja je za života, i u svom rodnom Dubrovniku i svom adoptivnom zavičaju Ankoni, sakupljala oko sebe pjesnike i književnike, a odmah poslije smrti njena je pojava počela privlačiti pozornost naših biografa i književnika povjesnika, tako da je o njoj već napisana čitava mala knjižnica“ (Torbarina, 1977, 216).

Slavko Ježić, književni povjesničar, u svojoj književnoj historiografiji naslova *Hrvatska književnost* kaže kako je Cvijeta Zuzorić bila samo muza, nadahnuće dubrovačkim pjesnicima. *Posljednje dvije renesansne generacije u Dalmaciji i Dubrovniku* naslov je poglavlja u kojem objašnjava svoju tezu. Kako je Cvijeta odrasla u Anconi, njezin odgoj daleko je bio slobodniji od onog dubrovačke djece. Takav odgoj išao je u prilog njezinom statusu u Dubrovniku. Iako je okupljala oko sebe mnoštvo učenih i poznatih ljudi, Ježić isključuje mogućnost da je postojao dubrovački i(li) firentinski književni salon: „Iako dakle ne može biti govora o nekom ‘književnom salonu’ Cvijetinu u Firenci, kako se čita kod starijih literarnih historika, a vjerojatno nije ni pjesme pjevala, koje da su se tobože izgubile, ipak nema sumnje da je bila jedno vrijeme centar pažnje u Dubrovniku, a nije ostala nezapažena ni u Anconi“ (Dujčić, 2011, 84). Ivo Frangeš tvrdi da je ona samo legenda za koju ne znamo je li išta napisala, inspiracija nekih Tassovih soneta i fiktivna sugovornica Mare Gundulić (Dujčić, 2011, 85).

3. TORQUATO TASSO I CVIJETA ZUZORIĆ

Torquato Tasso talijanski je pisac najpoznatiji po baroknom epu *Oslobođeni Jeruzalem*. Kada ga je otac poslao na studij u Padovu kako bi učio pravne nauke, uputio ga je na svojega prijatelja, Sperona Speronija koji je bio profesor filozofije. Njegov zadatak bio je pomoći Torquatu u Padovi. No njegov je utjecaj na Tassa postao toliki da on, paradoksalno mimo očevih želja, ostavlja pravne nauke te se baca na proučavanje filozofije i govorništva. Izvori kažu da je bio više u učiteljevom stanu, nego na pravnom fakultetu. Dok je Tasso boravio u Padovi, Speroni je njegovao veze s Dubrovnikom, pa tako i preko pjesnika Giambattista Amaltea koji mu je slao svoje stranice na ogled. Jedno pismo datirano u jesen 1560. godine, koje je ostalo sačuvano, spominje jednog malog Padovanca koji putuje poslom u Dubrovnik. Navodi Maroja Kabogu i Marina Sfondratija, članove ugledne talijanske obitelji, kao Speronijeve prijatelje. On je bio jedan od najcjenjenijih književnika onoga vremena što potvrđuje i činjenica da je Tasso upravo njemu, donio rukopis najpoznatijeg svoga djela *Oslobođeni Jeruzalem*.

Camillo Camilli, Tassov prijatelj, bio je dubrovački nastavnik klasičnih nauka. On je svoje učenike upoznao sa Tassovim spjevom *Oslobođeni Jeruzalem*. Svakako treba napomenuti da je on bio učiteljem Ivana Gundulića, pa stoga nije neobično da je ovo Tassovo djelo tako snažno utjecalo na dubrovačkoga barda. Također, jedan od Tassovih prijatelja bio je i Genovežanin Angelo Grillo, predsjednik benediktinske kongregacije u Monte Cassinu. Njihovo prijateljstvo otpočinje još 1584. godine, od kada njeguju bogatu korespondenciju, a Grillo ga posjećuje i u umobolnici Sveta Ana. On je bio njegov stalni tješitelj (*fu suo costante confortatore*). No, Gillo se ne dopisuje samo s Tassom već i s Dubrovčanima, a najpoznatiji među njima je bio Vito Gučetić. U pismima koje je razmjenjivao s Camillijem spominju se Fran Crijević, Junije Gradić i Anselmo Bunić (Torbarina, 1997, 233).

Zdenka Marković u svojoj knjizi *Pjesnikinje starog Dubrovnika*, kao najpouzdanije interpretatore Tassovih soneta i madrigala navodi Torbarinu i Marottija. O Tassu i Cvijeti piše i Danilo Živaljević, koji poput Torbarine negira Cvijetin književni rad.

Prema Torbarini, barem dva soneta napisana su u Cvijetinu čast. Neki povjesničari osporavaju tu tezu, međutim Torbarina nam daje na početku rasprave nekoliko dokaza o

autentičnosti. Prvo, kako navodi, „ta se dva soneta međutim mogu naći u svakom boljem izdanju Tassove lirike, a kod nas su prvi put objavljeni u trećem broju dubrovačkog *Slovinca* za 1882.“, a preuzeti su „iz nekog rukopisa u knjižnici Male Braće ovdje u Dubrovniku, pod br. 294, a naslov im je: *Due sonetti di Torquato Tasso in lode di una gentil donna ragusea chiamata Fior...*“. Torbarina opservira da je Tasso, u svojim stihovima, Cvijetu nazvao stilski najuspješnijim imenom, a ono je *Fiordispina*. Također, pretpostavlja da je Tasso mogao upoznati Cvijetu, nakon čega je ispjevao za nju dva soneta. Torbarina spominje još i zaseban naslov soneta kao još jedan dokaz da se radi o sonetu u Cvijetinu čast, *Loda Ancona, dove vide una gentildonna ragusea chiamaa Fiora Zuzzeri-Pescioni*, a drugi *Loda una gentil donna ragusea chiamata Fior... la quale abita Ancona* (Torbarina, 1997, 218). Sonete prvi puta prevodi Šenoa, a objavljuje ih u časopisu „Vienac“ 1874. godine. Osim soneta u „Viencu“ izlazi i reproducirana Cvijetina slika. Također, u rubrici Književnost i umjetnost, Torbarina napominje da je Šenoa napisao članak o Cvijeti Zuzorić. Taj životopis pisan je prema tekstu kojeg je sastavio Ivan Kukuljević Sakcinski 1846. godine u *Čartici iz historie ilirske književnosti XVI. veka* o Flori Zuzorić, kako smo ranije spomenuli. Objavljen je u brojevima 18, 19 i 20 *Danice Horvatske, Slavonske i Dalmatinske*. Sakcinski se oslanjao najviše na njemu poznate izvore, a to su bili Crijević i Appendini (Torbarina, 1997, 220). Zbog toga je njegov rad sadržavao mnogo pogrešnih podataka, jer su spomenuti tekstovi tada bili priznati kao pouzdani izvor.

3.1. Prvi sonet posvećen Cvijeti

Kada je Tasso ugledao Cvijetu na gozbi u Anconi nije mogao suspregnuti svoje emocije koje su ga potakle da joj posveti svoje stihove. On uvodi pjesničku sliku Marsa i Venere koji se goste ambrozijom za njegovim stolom, a Cvijetin ples uspoređuje s plesom božice ljubavi. Ancona pjesnika podsjeća na treći nebeski krug. U tom krugu vlada ljubav, a on od te iste ljubavi boluje i čezne za Cvijetom (Torbarina, 1997, 219). Torbarina uspoređuje treći nebeski krug s opisima u *Dijalogu o ljubavi (Dialogo d' Amore detto Anfoso, secondo la mente di Platone)* Nikole Gučetića. Dijalog vode Cvijeta i piščeva žena Mara, a posvećen je Niki Zuzorić, Cvijetinoj sestri. Naime, u djelu Mara govori Cvijeti: „Možemo čvrsto vjerovati, da je vaša duša othranjena u trećem nebeskom krugu, gdje prebiva božica Venera“ (*che nel terzo Epiciclo, dove si volge la Dea Venere,*

l' alma vostra si sia nodrita). Ne isključujemo mogućnost da je Tasso poznao Gučetićevo djelo te da je upravo zato inaugurirao ove pjesničke slike antičke provenijencije. (Torbarina, 1997, 219).

Šenin prijevod uglavnom slijedi smisao originala. Međutim, u originalu je Tasso naveo bogove Marsa i Veneru, dok ih u četvrtom stihu Šenoa, u patriotskom zanosu, zamjenjuje slavenskim bogovima „Ambrozijom se slade Davor, Lada“ (*Ambrosia pasce Marte e Citarea*) (Torbarina, 1997, 218-220). Drži se točne metričke sheme Tassovih soneta, upotrebljavajući samo dva sroka u oktetu i tri u sestini. Torbarina napominje kako je ispravio dvije štamparske greške, prvu u trećem stihu *onoj* u *onaj* te u osmom *Cinera* u *Citera*.

Međutim, Torbarina podastire u istome članku i Nazorov prijevod Tassovih stihova koje je ovaj na Torbarinin nagovor preveo. To je ujedno do danas najbolji prijevod ovih Tassovih pjesama. Evo kako oni zvuče:

I.

Stol, uz kog moja sjedila je mila

U krugu liepih i čestitih žena,

Ko stol je bio gdje je s Marsom pila

Kiterka ambroz`ju i, dok se noga njena

Kretala uz vedre zvuke, ko da prâvi

Ples zemski nisam gledo: i to je bio

Ples ljubezan i hitar, lak i mio

Ko što ga igra božica ljubavi,

A ti si, Ankona, onda za me sjala

Ko i krug treći boginjanih dvora,

Pa sve te zgrade, i otoci, i žalâ

Pijesak sitni, i lahor, uzdisahu

Od ljubavi; a i srca tvrdih kora

Od sreće i čeznuća umirahu. (prema Torbarina, 1997: 223).

3.2. Drugi sonet posvećen Cvijeti

Drugim sonetom Tasso aludira na Cvijetinu udaju za Bartolomeja Pescionija. Tasso opisuje njezin izgled, koristeći brojne epitete i usporedbe tipične za renesansno doba, odnosno za petrarkističku liriku. Njezinu kosu uspoređuje s krošnjama sjenovitih stabala, usne rumene sa ružama, a oči sa jutarnjim zvijezdama. Piše kako je taj cvijet (Fiore – Flora – Cvijeta) nikao u Iliriji, te ga je ljubav prenijela u Italiju. Kao i u prvom sonetu i u ovom postoje motivske i stilske sličnosti s filozofskim djelom Nikole Gučetića o ljepoti, *Dialogo della Bellezza detto Antos, secondo la mente di Platone*. Njegov opis Cvijete nalik je Tassovom „kosa kao najsjajnije zlato satkana,... oči svijetle i jasne izazivaju zavist najljepših zvijezda nebeskih, lice je toliko krasno i divne boje, da daleko nadmašuje svaku svježu ružu u najživljem cvatu“ (*i capelli, che a somiglianza d' oro lucidissimo sono tessuti;... gli occhi lucidi e chiari, che fanno invidia alle più belle stelle del cielo; il viso tanto leggiadro, e di sì vago colore, che di gran lunga avanza ogni fresca rosa nel suo più vivo fiorire*) (Torbarina, 1997: 219). Torbarina iznosi mogućnost da je Tasso zaista bio upoznat s Gučetićevim djelom, da svjesno niže motive istim redoslijedom kojim to čini slavni Dubrovčanin, ali ne isključuje i oprečnu mogućnost da Tasso nije poznavao Gučetićeve platonističke dijaloge.

Torbarina je u svojoj drugoj studiji o Cvijeti suglasan s Marottijem, da je Tasso spjevao još pet madrigala u Cvijetinu čast. Različitim istraživačkim putovima interpretatori su došli su do istih saznanja. Torbarinina su otkrića ponešto potpunija. Osim madrigala Torbarina napominje kako je Tasso spjevao i još jedan sonet, a što je ustvrdio uz pomoć kritičke napomene Solertija o Tassovoj lirici. Sonet i madrigale objavljuje 1929. u *Dubrovniku* (Torbarina, 1997: 223).

3.3. Ostali soneti posvećeni Cvijeti

Angelo Soretti u svojem izdanju Tassove lirike objavljuje osam ljubavnih pjesama koje su spjevane na molbu Julija Mostija u čast Cvijete Zuzorić. *Condusse Amor teseo fra due sorelli* je

prvi sonet, zatim dolaze poznati nam soneti koje smo ranije spomenuli, te pet madrigala. Ranije nije bilo govora o tome da je i jedna od tih pjesama pisana u njezinu čast, međutim na početku soneta stoji naslov: „Na molbu gospodina Julija Mostija hvala Anconi, gdje je vidio dubrovačku plemkinju zvanu Fiordispina“ (*Ad istanza de signor Giulio Mosti loda Ancona dove vide una gentildonna ragusea chiamata Fiordispina*). Soretti navodi kako ostali soneti koji slijede također pripadaju istom predmetu (*Nel medesimo argomento*). Sonet na talijanskom:

III.

Condusse Amor Teseo fra due sorelle

Nel suo trionfo, e me condusse ancora

Fra due ch`Ancona e `l bel paese onora

Più de l` antiche fortunate e belle.

Ei l` una abbandonò ch` a le procelle

Sparsè i mesti lamenti anzi l` aurora

Veggendo le sue vele aperte a l` ôra,

La qual poi Bacco incoronò di stelle;

Ed io lasciato, e non sul duro lido,

Ma `n lieto ballo, fui da l` altra preso

Con la candida man più dolcemente.

Felice cambio! quell` amante infido

Non si pareggi a me, che sono acceso

Del primo foco che m` ardea la mente. (prema Torbarina, 1997, 224)

Nazorov soneta:

III.

Tezeja Amor u triumfu vodio

Između dvie sestre. A tako je i mene.

Sretnije i ljepše on meni dá dvie žene:

Ankona ih štuje i kraj što ih rodio

On jednu od sestara – onu, kojoj

Okruni zatim Bakh zvjezdama glavu, –

Ostavi oluji i plaču u zloći svojoj,

Dok brod mu zorom sjekô vodu plavu.

Ostavi jedna mene, al ne na žalu

No u kretnji plesa, a sestra mi njena

Tad ljupko pruži ruku bielu i malu.

Sretne li miene! A ništa me ne može

Sa nevjernikom sravnit drevnih žena:

Od prvog gorim ognja što me prože. (prema Torbarina, 1997, 225)

Prema prijevodu možemo zaključiti da je i ovdje, kao i u prvom sonetu riječ o zabavi koju je Tasso opjevao i u prvom sonetu. Spominje dvije sestre, Niku i Cvijetu, pa svoj položaj uspoređuje s Tezejevim kada se je kolebao u ljubavi između sestara Arijadne i Fedre. Naime, Tasso „kao osnovnu temu za svoj sonet Tasso uzima klasični mit o Tezeju i Arijadni“ (Torbarina, 1997, 224). U mitu je junak Tezej pokušava spasiti svoj grad od groznoga Minosa koji je zahtijevao godišnji danak u obliku krvi sedam djevojaka i sedam mladića. Arijadna, Minosova kći koja je bila zaljubljena u Tezeja, pomaže mu da uništi Minotaura tako što mu daje čarobno klupko pomoću kojeg može ući u labirint i izaći iz njega. Kada je pobijedio Minotaura zajedno s Arijadnom plovi do otoka Nakosa gdje ju napušta i uzima njezinu sestru Fedru za ženu.

Tako i Tasso, putuje od jedne do druge sestre. „Isprva pleše s Nikom, ali od nje ostavljen još je ljepše primljen od Cvijete, baš kao što je Arijadnu, napuštenu od Tezeja, kasnije našao i

utješio Bako. Na kraju pjesnik izriče želju, da ga ne uporede s ‘nevjernim ljubavnikom’ Tezejem, jer on uvijek gori od prvog plamena, koji je u njegovu srcu probudila Cvijeta“ (Torbarina, 1997, 224). Torbarina argumentira da je pjesma posvećena upravo Cvijeti Zuzorić. On ističe da Tasso nije pjevao niti jednu pjesmu nekoj drugoj ženi iz Ankone, već samo Dubrovčanki Cvijeti za koju je, u jednom stihu, rekao da je potekla iz Ilirije. Također, dokaz da je sonet zaista posvećen upravo njoj, nalazimo i u njegovoj posveti Niki i Cvijeti u kojoj on uz Ankonu spominje i „lijepi kraj“ (*il bel paese*) koji može biti aluzija na Dubrovnik (s obzirom na to da Cvijeta nikada nije živjela u Firenci).

3.4. Madrigali posvećeni Cvijeti

I Marotti i Solerti donose madrigal „*Per la sig. Fiordispina*“. U tekstu pjesme Tasso naziva Cvijetu *Fiordispina*, iako je to ime koristio samo za nazive pjesama. Nazive ne možemo sa sigurnošću potvrditi vjerodostojnima jer ih svaki izdavač navodi drugačije. Ostali pjesnici koji su pjevali o Cvijeti bili su Cesare Simonetti, Giambattista Boccabianca, Nikola Gučetić i Miho Monaldi, a nazivali su je Fiore, Fiora ili Flora, dok ju Tasso naziva *Fiordispina* igrajući se sa značenjskim potencijalom njezina imena, pridajući mu nove konotacije. Ona je za njega prekrasan cvijet, obasut trnjem (vjerojatno misli na Cvijetin ponos) zbog kojeg je teško doći do nje. Marotti istražujući knjigu mrtvih u Ankoni, pa uočava kako je za vrijeme Cvijetina života bilo mnogo Fiora, te čak jedna *Fiordispina*. Pri tom on donosi jedan proizvoljan zaključak pa vjeruje da je Cvijeta bila toliko glasovita žena da su majke svojim kćerima davale njezino ime.

Nazor *Fiordispinu* prevodi kao „Cvijet na drači“ i to obrazlaže ovako „Rekao bih, da Tasso nije mislio ni na cvijet od *gloga* ni na cvijet od *trnja*, koji su oba bijeli, maleni i neugledni. Mislio je sigurno na RUŽU, na tu priznatu kraljicu svih cvjetova; zato prevedoh CVIET NA DRAČI. Da je tako, dokaz su donekle riječi ‘*stecchi pungeti*’ u prvom i riječi *E chi d’acute spine – Cinse le belle foglie* u drugom madrigalu, jer se ne može reći, da *glog* i *trn* imadu ‘*belle foglie*’. A vidi i treći madrigal“ (Torbarina, 1997, 226).

Zatim slijedi madrigal kojeg Marotti nije uvrstio kao moguću pjesmu posvećenu Cvijeti, ali Torbarina smatra da je on to jest, upravo zato što pjesnik pjeva o prekrasnom cvijetu pitajući se: „I tko to oštrim trnjem / Okruži liepo lišće?“

Potom slijedi madrigal u kojem ponovno pjeva o Fiordispini, a Nator razlaže zašto je upravo ružin cvijet metonimija imena lijepe Dubrovčanke. Prema njemu: „Fior di spina je ... *crven* i znači: RUŽA.“ Ta pretpostavka može biti točna ako se uzme u obzir starogrčki mit u kojem Adonis stradava u lovu, nakon čega Afrodita potakne ružin cvijet da izraste iz njegove krvi. Osim spomenutog starogrčkog mita, postoje još mnogi u kojima iz krvi voljenih nastaje cvijet. Primjerice iz krvi grčkoga junaka, lijepoga Hicijanta izrasta, ne ruža, nego neka vrsta purpurne perunike, odnosno prema Ovidijevim *Metamorfozama* – crveni krin.

Sljedeći madrigal, kao da je povezan s prethodnim te se nastavlja aluzija na mit o Adonisu. Natorov prijevod četvrtog madrigala:

4.

Adônisa iz krvi

Nastô si, liepi cviete, kada plačem

Venus uza te stvori cvijet nov.

Tu mjesto krasnog mrtvog momka stojiš;

Al drače koje bodu

Kruže tvoj vienac crveni i liepi.

Čega su one lik?

Zar zubi vepra? Pa nam time onog

Koji smaknu i onog koj izgubi život

Uzalud očma pokazuješ našim? (Torbarina, 1997, 229).

Iz prva dva stiha možemo vidjeti da se pjeva o cvijetu koji je narastao, niknuo iz krvi Tasso ovu pjesničku sliku upotpunjuje cvijetom anemone koji je nikao iz Afroditinih suza koje je prolila za Adonisom (Torbarina, 1997, 229). Ponovno se poigrava imenom Fiordispina, što ide u prilog

dokazu da je i ovaj madrigal posvećen Cvijeti. Ovoga puta Fiordispina je bodljikavim trnjem zaštićen, lijep purpurni cvijet.

Posljednji madrigal, donose i Marotti i Solerti, a nosi naslov *Udaljenoj dragoj (Alla sua donna lontana)*. Zadnjim madrigalom pjesnik se tužan oprašta od svoje drage.

Torbarina u svojoj raspravi istražuje, osim gore navedenih soneta i madrigala, dva madrigala za koje samo Marotti vjeruje da su opjevani Cvijeti u čast, te s oprezom domeće „Ipak je lako prevariti se kod utvrđivanja pjesama spjevanih njoj u čast, pa se u tome ne slažu ni stručni poznavaoči Tassovih djela, biografi i izdavači.“ (Torbarina, 1997, 230).

U prvom se madrigalu nigdje ne spominje Cvijetino ime, niti se može raspoznati da je njoj posvećen. Marotti ipak zaključuje da joj je posvećen zato što se pjeva o ponosu lijepo i okrutno pjesnikove drage. Obzirom da Cvijeta nije bila jedina ponosna ljepotica ne možemo zaključiti niti da jest, niti da nije njoj posvećen. Drugi madrigal naslova *Stihovi pjesnikove drage*, također opjevava ženu koja je uznosita, ali i pjesnikinja: „ona, što svoje blago skriva i taji, u stihovima izložila, poput biranih dragulja, svoje slatke riječi, kao da je htjela reći: Evo bogatstva, kome nema ravna na svijetu i od kojeg manji dio pokazujem, a veći krijem“ (Torbarina, 1997, 231). Bilo bi zanimljivo da je taj madrigal posvećen Cvijeti, jer bi on bio dokazom da je ona pisala stihove, no Marotti nam ne daje niti jedan argument da nas uvjeri da su stihovi upućeni upravo njoj (Torbarina, 1997, 231). Torbarina zaključuje da zbog manjka dokaza i autentičnih podataka ne možemo uvrstiti ova dva madrigala u one posvećene Cvijeti.

3.5. Agostino Mosti kao naručitelj Tassovih stihova o Cvijeti Zuzorić

Cvijeta, rođena 1552. godine, prema novim istraživanjima, udaje se za firentinskog konzula 1570., nakon čega se nastanjuju u Dubrovnik da bi se ponovno vratili u Anconu 1583. godine. S obzirom na to da se Cvijeta spominje kao udana žena, možemo okvirno odrediti godine nastanka soneta. Oni su, dakle mogli nastati u razdoblju od 1583, tj. od godine kada se preselila s mužem u Anconu, pa sve do 1595., godine Tassove smrti. Međutim, tri soneta datirana u 1591. objavljena su u maloj zbirci posvećenoj Vincenzu Gonzagi,. Prema tome, možemo ograničiti razdoblje u

kojem su mogli nastati soneti: od godine 1583 - 1591. Tasso je stariji od Cvijete osam godina, a za vrijeme objavljivanja djela posvećenih njoj, ona je bila u tridesetim godinama.

Tasso je zatvoren u bolnicu u kojoj su se liječili duševni bolesnici. U bolnici sv. Ane u Ferrari ostaje sedam godina, dakle od 1579. do 1586. Dok je boravio u bolnici napisao je 650 lirskih pjesama i filozofsku raspravu. Agostino Mosti bio je prior bolnice sv. Ane. Bio je pored Tassa kada mu je to bilo najpotrebnije, a između ostalog prepisivao je njegove rukopise. Kako bi se odužio Mostiju, Tasso na njegovu molbu piše pjesme. Malo je vjerojatno da je Tasso bio taj koji je patio od ljubavnoga betega za Cvijetom, a više da je to bio Mosti koji je sreo Cvijetu u Anconi i u nju se zaljubio. Također, on nije bio jedini naručitelj Tassovih ljubavnih stihova. Spjev *Ljubavna lomača (Il Rago amoroso)* napisao je na molbu don Fabija Orsinija, a posvećen je ženi koju je Orsini volio. Zbog toga, Torbarina isključuje svaku mogućnost da je Tasso ikada pisao Cvijeti iz osobne pobude, ljubavi ili želje. Dakako, treba odgovoriti i na pitanje: je li Tasso mogao susresti Cvijetu? S obzirom na to da nema konkretnih dokaza, možemo samo nagađati. Torbarina navodi dvije mogućnosti. Prvo, moguće je da je Cvijeta posjećivala Tassa u bolnici, drugo, mogli su se susresti u Anconi, tijekom njegovih lutanja Italijom. To potvrđuje i Solerti. Također, važno je spomenuti i Tassovo pismo u kojem opisuje Anconu, a spominje Cvijetu (Fiordispina).

„Šaljem vašem gospodstvu madrigal o onom predmetu, koji ste od mene tražili, s imenom one vrijedne gospođe, o kojoj se po mome mišljenju, ne može pisati na pastirski način, ako je čovjek nazove njenim imenom.“ (*col nome di quella valorosa signora, de la quale chi co `l proprio nome la noma, non puo scriverne a mio giudizio pastoralmente* (Torbarina, 1997, 235). Mosti je volio mnoge žene, a Tasso im je posvećivao pjesme. Treba napomenuti kako niti za jednu ženu, ime nije napisao kao za Cvijetu (Fiordispina), s puno zanosa i s poštovanjem, ali bez pretjerane intime, kao da je već negdje vidio tu „vrijednu gospođu“ (Torbarina, 1997, 235).

4. DUBROVAČKI PJESNICI O CVIJETI ZUZORIĆ

Veliko zanimanje za Cvijetu ukazivali su mnogi pjesnici njezinog vremena. Najvjerniji među njima bili su Dominko Zlatarić, Miho Monaldi, Miho Bunić Babulinov i Marin Battiore. Treba napomenuti kako oni nisu jedini za koje se tvrdi da su pisali o Cvijeti (Marković, 1970, 85). Možemo spomenuti Dinka Ranjinu, premda je malo vjerojatno da je on pisao za njezina života jer je tada imala samo 8 godina (ako se uzima godina rođenja 1555.), odnosno 11 (ako se, u ovom slučaju uzme ispravna godina rođenja, 1552.). Kao i Gučetić, Dominko je Zlatarić mogao češće vidati Cvijetu što je vjerojatno jedan od razloga zbog kojeg, u Markovićevoj studiji, stoji da je on jedan od najvjernijih i najbližih pjesnika (Marković, 1970, 86). Naime, Zlatarić je bio u dalekoj rodbinskoj vezi sa Cvijetom. Djed Cvijete Zuzorić, Petar Radaljević bio je rođak Zlatarićeve bake, Deše Radaljević.

4.1. Dominko Zlatarić

Cvijeta dolazi s osamnaest godina u Dubrovnik, a ako uzmemo da je 1555. godina, godina Zlatarićeve rođenja, on je tada petnaestogodišnjak. Dolazi mlada, lijepa i zanosna žena te je moguće da on već tada, zanesen njezinom pojavom piše stihove.

U prvi cvit moje mladosti drag ukras

gizdave gospoje svu nad mnom steče vlas,

srce mi posvoji i u zlat vez stavi,

a dušu opoji nebeskom ljubavi. (Marković, 1970, 86).

Stihovi nastaju u vrijeme njegova školovanja u Dubrovniku. Na studij medicine odlazi u Padovu, daleko od Cvijete i njezine ljepote kojom je toliko bio očaran, pa piše da na nju misli i u snovima i kada je budan. Nažalost, ne znamo koliko je zapravo napisao ljubavnih pjesama jer neke nisu uvrštene u zbirku *Pjesni razlike*. Tek kasnije njegov sin Niko prikuplja jedan dio neobjavljenih pjesama i daje ih u tisak. Također, Zlatarić je preveo i Ovidijevu metamorfozu *Smrt Pirama i*

Tizbe, a prijevod je, kako stoji u predgovoru, posvetio upravo Cvijeti. Prije nego što su povjesničari otkrili da je Cvijeta živjela dulje nego što su prije mislili, vjerovali su da su Zlatarićeve pjesme posvećene osobi pod inicijalima F. P., posvećene upravo Fiori Pescioni. Međutim, kako sada znamo da je Zlatarić napisao da je enigmatična F. P. umrla vrlo mlada, otklanja se mogućnost da su pjesme s tom posvetom njoj namijenjene. Stoga možemo zaključiti da se na Cvijetu odnose one Zlatarićeve pjesme u kojima se iskazuje ljubav i javlja duboko poštovanje, iskazano sintagmom: „gospoje svijeh gospoj“ (*Pjesan VI*) (Marković, 1970, 87). Pjesnik se odriče svoje slobode kako bi bio slugom voljene žene. Ta se refleksija ponavlja u nekoliko pjesama. Prema Marković, on u svojim pjesmama, ne samo da osjeća ljubav i duboko poštovanje, već i težnju za unutrašnjim usavršavanjem. Kada ju je prvi put ugledao, on je bio preobražen. U njemu se ljubavni oganj rasplamsao do te mjere da je molio „višnju vlast“ da mu ne dopusti „da me [ga] blud primože poželit što tvoj [njezin] glas pošteni strt može“ (Marković, 1970, 87). On je njezin rob i to takav da od nje ne traži ništa drugo izuzev njezine prisutnosti da može gledati njezino lice, slušati njezine riječi, te da mu katkad uzvrati svoj „sunčani pogled“.

I *Pjesan CIV* i *Pjesan XXIII* odnose se na Cvijetu. *Pjesan CIV* govori o Cvijetinu boravku u Dubrovniku, dok druga pjeva o vremenu nakon njezina odlaska. I dok ona sa svojim izabranikom posjećuje neke nove krajeve, neke nove vrtove, on tuguje posjećujući ona mjesta gdje je bio s njom. Dok je studirao u Padovi, tijekom tri godine, on je čeznuo za Cvijetom. Konačno mu se pružila prilika da napravi nešto za nju. Njegov prijatelj, Cesare Simoneti da Fano, talijanski pjesnik, ponudio mu je da objavi njegovu zbirku pjesama i da ju posveti Cvijeti Zuzorić. On to i čini te objavljuje zbirku u Padovi, 1579. godine. Iz predgovora vidimo da Zlatarić nije o svom trošku izdao Simonetijeve pjesme, kako su to tvrdili Appendini i Tadić, što je kasnije pobio Josip Torbarina. Iz posvete koju je objavio u Padovi kao uvod Simonetijevim pjesmama, pod naslovom „Alla Signora Fiore Pescioni“ 23. travnja 1579. godine, govori kako je odabrao Cvijetu jer mu se ona činila najdostojnijom te uloge. Ona je za njega „ponad svaku mjeru obdarena svim onim toliko cijenjenim svojstvima koja dolikuju pravoj plemenitoj gospođi, pa mi se činilo da bih Vam nanio krivicu kad Vam ih ne bih posvetio“ (Marković, 1970, 89).

Nadalje, nastavlja nizati epitepe uz Cvijetino ime, ističući kako je ona rijetka i izvanredna, kako se s njom ne može usporediti niti jedna žena u Dubrovniku, pa čak ni u Italiji. Spominje i

njezinog supruga, za kojega, kao i za nju, ima samo riječi hvale. Svoje duboke osjećaje izražava u sonetu pisanim talijanskim jezikom, a slobodan prijevod donosi Zdenka Marković:

*Ona zlatna, rudasta kovrčava kosa,
ona dva lijepa oka u kojima između bijelog i crnog
Amor obitava i svemoćno vlada
nad tolikim dušama umilnim i uzvišenim
slika mi katkad tako božanskim
bojama postojana moja i skrovita misao
da me pravim putem u raj vodi
k slatkoj, dragoj i slavnoj méti.*

*Stoga svagda sve više raste velika želja
koja mi u teškom progonstvu para srce
željno da ponovno vidi ljubljeno Sunce,
kome tamo, gdje sja, u onu stranu šaljem
vapaje bolne i svoju ljutu bol
pričam, ali vjetar raznosi riječi. (Marković, 1970, 91).*

Osim pjesama u njegovoj zbirci postoji i epigram posvećen Cvijeti, koji u prijevodu glasi ovako: „To je CVIJET koji ljepotom pali svijet i pali nebo čistim plamenom te krade i plijeni srca; to je CVIJET koji ljupkošću nadmašuje narcise, akantuse, ruže, ljiljane, tratore i koji slatkim pogledom razveseljuje svaku žalosnu dušu. Da li je tko od zaljubljenih ikad osjetio ugodniji miris? Da li je proljeće ikad imalo ljepši CVIJET?“ (Marković, 1970, 91).

Dominko Zlatarić još se jednom spomenuo Cvijete i to kao zreo, oženjen muškarac. Četrnaest godina otkako je otišla iz Dubrovnika on još uvijek razmišlja o njoj te joj posvećuje, 1597. godine, svoj prijevod Ovidijeve metamorfoze *Ljubav Pirama i Tizbe*. Nadalje, piše kako je sudbina odlučila da ona svoj život nastavi daleko od njega u Italiji, a on usprkos daljinama koje ih dijele,

ne prestaje misliti o njoj. Pati zbog njihove razdvojenosti, jer ona je bila svjetlost kakvu više ne može pronaći. Tipično za renesansno doba, on ju uzdiže do Sunca i ostalih zvijezda. Prema riječima Marković on „se naslađuje da je njezinu cvjetnomu imenu poklonio kojigodi dohodak rosom od pjesni u polju od ovijeh knjiga, neka po tomu latinski pisci budu se probudit, slaviti ljepotu i čas vašu i uzdvizati dostojnijem hvalami vaš razum, videći da nakon toliko godišta koje nam ste vazeli, ne možete učiniti da se našoj pameti smrse vaše vrijednosti...” (Marković, 1970, 92).

Zlatarić moli Cvijetu da primi njegov poklon, odnosno knjigu koju joj je posvetio, jer nema veće sreće za njega od toga da ona čita upravo ono što je on preveo. Osim posvete Zlatarić u invokaciji moli Cvijetu da mu pomogne u njegovom stvaralaštvu:

*Ponovit ja sam rad plam davne ljubezni,
s ke nekad Babel grad prija zle boljezni;
tim, Cvite uresni, svim dari od zgora,
pomoć mi dat ne ckni iz tvog pozora.*

*Obrati, Fiora, proč meni pogled tvoj,
u kom je ma zora, tere dan svijetli moj,
neka ja po takoj milosti moć stečem,
što spravljam da sve toj izvršim i rečem;
jer stojim kako nijem bez tebe, ti si red,
ti s` nauk s kojim grem od tamnijeh ponaprijed,
tako da mnogi blijed obraz jur imiju,
zavidna srca zled kim ni moć da skriju.* (Marković, 1997, 93).

Dominko Zlatarić ovim stihovima posljednji put odaje počast svojoj neprežaljenoj Cvijeti Zuzorić. Umire trideset i osam godina prije nje, s mislima o njoj.

4.2. Miho Monaldi

Miho Monaldi, još jedan Cvijeti poklonik, bio je dubrovački pjesnik. Obrazovan, učen, vladao je ne samo talijanskim jezikom, već i grčkim i latinskim. Najpoznatiji je bio po svojim filozofskim raspravama, a njegovo najveće djelo nosi naslov *Irene, overo della Bellezza* (Irena iliti o ljepoti). U zbirci *Rime* piše dva soneta posvećena Cvijeti, u kojima, kroz pjesničku igru riječi, izražava svoju ljubav, i poštovanje. Soneti su upravljeni talijanskom pjesniku Giambattisti Boccabianki. Naslov prvog soneta poprilično je jednostavan: *Boccabinki za gđu Cvijetu Zuzorić (Per la Sig. Fiore Zuzzeri Pescioni. Al Boccabianca)* (Marković, 1997, 94). Pjesnik se obraća svojem prijatelju, povjeravajući mu svoja čuvstva prema Cvijeti. Cvijeta je mili i krasni Cvijet, koji prijateljuje sa zemljom, morem i nebom. Ovila je korijenje oko njegova srca. Njenim očima upravlja ljubav, a toliko su lijepe da polja obasjavaju suncem.

Plemenita je, ali i ponosita. Ponos uspoređuje s Narcisom koji je ljubeći sam svoje lice i kosu postao ukrasom trave. Boccabianca oduševljen sonetom piše još dva, *Odgovor Boccabianke (Riposta del Boccabianca)* i drugi *Boccabianka Monaldiju (Il medesimo Boccabianca. Al Monaldi)*. Aludirajući na Monaldijevu temu, prvi sonet prožet je epitetima na temu „cvijet“. Ta plemenita i rosna biljka, na zelenim obrocima koju krasi proljeće, usrećuje druge duše, dok su joj zvijezde sklone. Prema Marković oba soneta su artificijelna. Drugi sonet veliča Cvijetinu tjelesnu ljepotu, plavu kosu, oči, rumene i bijele obraze, božanski govor, te njezin smijeh i kretnje, „visoke vrline i tolike druge odlike ove nove nebeske božice FLORE (potcrtala Z.M.), neka vaša učena muza, o čestiti MONALDI, zajedno s Febom časti i opijeva“ (Marković, 1997, 95).

Monaldi odgovara svojem prijatelju, a naslov soneta ponovno je vrlo jednostavan *Odgovor Boccabianki (Risposta al Boccabianca)*. Nesretan je, jer nije dostojan opisivati ljepotu voljene žene. To je razlog zbog kojeg traži od Boccabianke (jer je on plemenitog duha, kojeg časti Febo), da objasni zašto je Cvijeta tako iznimna, da može razveseljavati duše usred plača. Poslije Monaldijeve smrti, sonete izdaje njegov nećak Marin Batitore u zbirci *Rime*. U svojoj posveti datiranoj 10. svibnja 1599. Marin Batitore sebe potvrđuje baštinikom spisa i svih njegovih stvari, pa odlučuje zbirku posvetiti Cvijeti Zuzorić jer niti jedna druga osoba ne bi bila dostojna da se njoj posveti zbirka stričevih stihova.

4.3. Miho Bunić Babulinov

Dubrovački pjesnik Miho Bunić Babulinov napisao je pjesmu *U pohvalu Cvijete Zuzorićeve* u kojoj, isto kao i Zlatarić, ovu slavnu Dubrovčanku naziva „gospoje svijeh gospoj“. Kao i ostali pjesnici ističe njezinu ljepotu koja je ravna čudesima nebeskim, a prema Račkom, nije joj posvetio samo jednu pjesmu, već cijeli ciklus *Pjesni ljuvene*, u kojima se ponavljaju motivi koji slikaju njezinu rajsku ljepotu. (Marković, 1997, 97).

5. BRAČNI PAR GUČETIĆ

Nikola Vitov Gučetić bio je dubrovački filozof i polihistor rođen 1549. u uglednoj plemićkoj obitelji. Prema svemu sudeći svoje je obrazovanje, za razliku od mnogih pripadnika dubrovačke vlastele (koji su studirali u talijanskim gradovima), stekao u rodnom gradu. Nakon humanističke naobrazbe samostalno je studirao filozofiju i teologiju. Kao svaki plemić redovito je obavljao svoju dužnost te više puta bio imenovan knezom (sedam puta), sudcem i nadglednikom mnogih gospodarskih i financijskih institucija te bio članom Maloga vijeća i Vijeća umoljenih (Schiffler, 2001, 166).

Stvara u vremenu sveopće europske obnove i suvremenik je Bernardina Telesiusa, Giordana Bruna te sunarodnjaka Frane Petrića, Antuna Mede i Miha Monaldija. Poput njih i Gučetić je vjeran svjedok svoga vremena, dubrovačkog kulturnog ozračja i idejnih strujanja tadašnje filozofije. Značajno mjesto u europskoj renesansnoj misli zauzimala je i filozofija lijepog, a Gučetić je svoj doprinos tim pitanjima dao dijalogima *O ljepoti* te *O ljubavi* koje su vodile njegova žena Marija Gučetić i slavna Dubrovčanka Cvijeta Zuzorić. Osim što predstavljaju Gučetićevo doprinos renesansnim estetičkim traktatima, ti književno-filozofski dijalozi značajni su i na širem kulturnopovijesnom i dokumentarnom planu, a velik su utjecaj kasnije imali i na značajnog hrvatskog estetičara Franju Markovića. Oni u širem smislu najbolje oslikavaju duhovno ozračje u kojemu Gučetić stvarao svoja djela. Takvim raznorodnim opusom Gučetić se ustoličio kao jedan od vodećih prenositelja kulturnopovijesnog i filozofskog naslijeđa hrvatske kulture, koji je u središtu europskih duhovnih nastojanja tematizirao razvojne linije hrvatske filozofije (Schiffler, 2001, 175).

Međutim treba spomenuti i jednu zanimljivo otkriće Slobodana Prosperova Novaka, koju nam u djelu *Tko je bio Marin Držić* citira Viktorija Franić Tomić: „U estetskim pitanjima bio je Gučetiću bliži platonizam pa je on, ne bi li primjerio Nifa svojim pogledima, prepisujući ga još i kritizirao, ponešto mu mijenjao izvode i stavljao ih u novi odnos s drugim tekstovima, koje je također rabio u svojoj kompilaciji“ (prema Franić Tomić, 2011, 288). Naime, ovaj je književni povjesničar utvrdio da je Gučetić u svojim dijalogima obilato preuzimao tekstove talijanskih filozofa, osobito Agostina Nifa, te ih kompilirao. Takav je pristup prema tekstovima inozemnih pisaca bio uobičajen u Gučetićevo doba.

5.1. Život imućnih Dubrovčana

Obrazovanje koje je stekla u Italiji Cvijeta Zuzorić prenosi u Dubrovnik. Bila je lijepa, udana za uglednog stranca, učena pa je najvjerojatnije nastojala uvoditi i neke promjene u dubrovačko društvo. „Ona je naime, bila, ona tražena žena svojega doba, kakvih je tada imala Italija, u kojoj su se, ujedinjene u skladnu cjelinu, našle sve one odlike fizičke i duševne koje su je, po mišljenju renesansnog čovjeka, činile – „savršenom“ (Marković, 1970, 72).

Njezine prijateljice bile su obrazovane „gentildonne di gran fama“, a redom su to: Nikoleta Rastić, Julija i Nada Bunić te Marija Gučetić. Najbolja prijateljica bila joj je Marija Gučetić, žena Nikole Vitova Gučetića, pisca dva filozofska traktata *Dialogo della Bellezza detto Antos (Dijalog o ljepoti nazvan Cvijet)* i *Dialogo d` Amore detto Antos (Dijalog o ljubavi nazvan Cvijet)*. Dijalozi su objavljeni u Veneciji 1581. godine, a vode se između dviju žena, žena koje je Nikola volio i poštovao, između njegove supruge Marije i njezine najbolje prijateljice Cvijete. U ovim razgovorima one, jedna drugu, obasipaju komplimentima, pa Cvijeta u istom duhu opisuje i njihovo prijateljstvo „veća ljubav nego što je naša, a i veće prijateljstvo od našega ne može naći; a i ne vjerujem da će se ikada, dok se sunce kreće, drugo slično naći kod žena...“ (Marković, 1970, 73). Gučetić izabire upravo njih dvije jer ih drži dovoljno učenim i uznositim za filozofsku raspravu o ljepoti i ljubavi.

Dijalozi su posvećeni Cvijetinoj sestri Niki, što saznajemo iz predgovora dijaloga o ljepoti koji je napisan u Dubrovniku 1. travnja 1581. godine. Iako je posvetio dijaloge Niki, zapravo ih je napisao kako bi slavio Cvijetu. Prvo spominje Nikinu čistoću duše, krepost i ljepotu tijela, ali spominje i „nadasve svijetlo poštenje“ („*chiarissima honestà*“) što je najviši ukras žene kojim je ona „savršeno urešena“ („*perfettamente ornata*“). Smatra kako će upravo njezina sestra uživati čitajući razgovore, kao što je on uživao pišući ih. Osim Zdenke Marković, istog mišljenja je Luko Paljetak, koji također tvrdi da sve što je napisano Niki zapravo je bilo namijenjeno Cvijeti (Dujčić, 2011, 89). Ne znamo gdje se razgovor odvija, ali možemo pretpostaviti, po uvodnom dijelu, da se radi o ljetnikovcu u Trstenom ili pak ljetnikovcu njegove žene Mare u Gružu, koja je bila vlasništvo njezinog oca Ivana Gundulića (Marković, 1970, 75).

Mnogi su Dubrovčani, kako bi se sklonili od gradskih vrućina, tijekom ljetnih mjeseci, boravili u svojim ljetnikovcima. Oaze mira, hladovine i nježnih vrtova privlačile su imućnije Dubrovčane. Ljeta bi provodili u Gružu, Batahovini, Dubrovačkoj Rijeci, Lapadu, Zatonu, Župi, Konavlima i drugdje. Tipično za renesansnu filozofiju jest uživanje u ljepoti, pa su tako ljepotu slavili i učeni Dubrovčani i njoj se predavali u ljetnikovcima. Njihova arhitektura bila je posebna, kao nekakav pjesnički pejzaž gdje su mislima mogli uroniti u ljepotu prirode i uzbuđivati „fantaziju zanesenu lektinom tada tako omiljenog i mnogo čitanog ‘božanskog Platona’ – oživljavali likovima antiknih bogova i božica koje su svojim duhovnim očima gledali oko sebe“ (Marković, 1970, 76). Možemo samo zamisliti tu ljepotu njihovih ljetnikovaca s terasom, velikim bijelim stepeništem, ložom, hladovinom, vodoskocima, potočićima, ribnjacima gdje su do izražaja dolazile i velike zidine (služile su najviše da ne bi došao nepozvani gost te su bile izgrađene oko ljetnikovca), zajedno s velikim vrtom i redom parkova.

Dubrovčani su ih gradili kako bi osigurali prostor ljetnih zabava, odlazaka na ribarenje, izleta čamcima, pa čak i prostor iz kojeg se odlazilo u lov. Međutim u ljetnikovcima se nije samo zabavljalo, već se i radilo. Rad je bio orijentiran na poljoprivredu, obrađivali su se maslinici i vinogradi, nadgledali su se poljski poslovi. Treba spomenuti ljetnikovce dubrovačkih pjesnika: Ivana Gundulića u Rijeci Dubrovačkoj, Dominka Zlatarića u Konavlima, Nikole Nalješkovića u Župi, pa imanja Maroja Mažibradića u Konavlima i na Pelješcu. Cvito je Fisković, u svojem radu, s pravom zaključio da su ljetnikovci zapravo umjetnički objekti koji su važni za našu kulturnu povijest. Naime, ljetnikovci su služili za okupljanje onodobnih književnika, gdje su se ne samo stvarala djela, nego su se čitala i prenosila drugima. Upravo je to razlog zašto spominjemo ljetnikovac Trsteno, koji je ostao trajno zabilježen u našoj literaturi (Marković, 1970, 78).

5.2. Dijalog o ljepoti

Možda je baš u njemu, ljetnikovcu u Trstenu, nastao *Dijalog o ljubavi* koji se vodio između Cvijete i Marije, koje su se jednog lijepog dana našle u perivoju i sjele na svoje omiljeno mjesto kraj vrbe, uz rub potoka. Cvijeta je predložila da se prošeću do mjesta gdje mogu ugodno razgovarati, a Marija zbog svoje velike ljubavi i privrženosti prema prijateljici, nije mogla odbiti

taj prijedlog. Njihov je diskurs ukrašen nizom epiteta iskazuje njihovo uzajamno poštovanje i ljubav, divljenje i zanos koje iskazuju jedna drugoj. Marija spominje svoju ljubav, koja nije ni izdaleka tako velika kao Cvijetina ljepota, pa zbog te činjenice, samo Cvijeta može odgovoriti na pitanje: što je ljepota? Time započinje njihova rasprava u kojoj se Cvijeta referira na Platona. Naime, prema Platonu ljepota tijela je ljepota duše, koja svojom vanjskom formom daje božanski biljeg. Marija se slaže s ovom platonističkom idejom i potkrepljuje je u Cvijetinoj osobi jer je Cvijeta jedna prelijepa žena, koja je još ljepša duhom (Marković, 1970, 79). U jednom dijelu dijaloga, Marija toliko obasipa Cvijetu lijepim riječima, da se stvara dojam kako se radi o anđelu, jer ona ima odlike „anđeoske ljepote“. Treba napomenuti da je platonistički opis ženske ljepote jedna od konvencija renesansne književnosti. Uzimajući u obzir ove spomenute pjesničke konvencije, ne možemo osvijetliti stvarni fizis Cvijete Zuzorić (Marković, 1970, 79). U daljnjem dijalogu sugovornice se pozivaju na brojne filozofe, te diskutiraju o različitim poimanjima ljepote. Marija objašnjava Cvijeti od kuda proizlazi osjećaj ljubavi: „Ljubav se moja rađa iz Vaše ljepote, koja se ne samo mojim očima, već i očima svakoga tko Vas motri, ne zemaljskom i prolaznom, već nebeskom i besmrtnom pokazuje. No ostavimo to što je ionako posve jasno, i vratimo se našem razgovoru: mogu, dakle, prema Aristotelu vjerovati da se ljepota rađa iz same prirode“ (Gučetić, 1995, 31). Gučetić dijalogom pokazuje svoje ali i njihovo poznavanje onodobnih filozofskih studija.

Referencama na Platonovu filozofiju, sugovornice su otvorile i zatvorile raspravu, što nije neobično obzirom na filozofska stremljenja u vrijeme renesanse. Dijalog se završava platonističkim poimanjem ljepote prema kojem je „ljepota dražest („la gratia“) koja ushićuje i pokreće našu dušu prema umu (filozofija), putem vida (ljubavi) i putem sluha (muzika) prema onome što zanosi, u čemu uživa – prema predmetu svoje ljubavi („al suo diletto“). Štoviše, dražest je, po Platonu ili bolje po platonistima, oblik i savršenstvo ljepote („la gratia, ch`è la forma, e la perfettione della bellezza“) (Marković, 1970, 80). Nadalje, kako bi duša mogla biti lijepa, platonistima su bitne proporcije ljudskoga tijela, odnosno udova. Kako bi osoba postala lijepom, treba se također, očistiti od strasti i svjetovnih afekata. Oni su glavni krivci za izobličenje, pa kako bi se očuvali od njih trebamo ovladati moralnim umijećem („le virtù morali“) kroz odnos prema umjerenosti te razvijati kreposti kao što su (la temperanza), hrabrost (la fortezzia), razboritost (la prudenza) i pravednost (la giustitia). Ona krepost koja je glavna kod žena jest, prema Gučetiću, stidljivost (la pudicitia). Cvijeta kaže za krepost: „Doista, ina je milost i život svih lijepih žena na

svijetu; štoviše, kako kaže Ksenokrat, krepost je ženama kao voda ribama i zrak pticama, i doista je neusporediva s bilo kojim zemaljskim blagom: jer što vrijedi nekoj ženi da je urešena bogatim i skupocjenim dragim kamenjem, ako živi nečasno i nekreposno?“ (Gučetić, 1995, 141). Prema Cvijeti, žena je najbogatija kada je stidljiva i poštena. Pritom navodi žene koje su, prema njezinom mišljenju, vladale tim krepostima.

Nakon njezinih riječi Mariji ne preostaje ništa drugo nego da zaključi kako je baš ona, njezina najbolja prijateljica, Cvijeta Zuzorić „najljepša, najpoštenija i najstidljivija žena na svijetu“. (Et di voi mia bella et gentil Fiore si può) ben veramente dire, che siate la più bella, la più honesta, et la più pudica donna del mondo...)“ (Marković, 1970, 81). Završavaju dijalog prije noći, u suton, s mišlju da će već sljedeće jutro voditi dijalog o ljubavi.

5.3. Dijalog o ljubavi

Već sljedeći dan sugovornice započinju dijalog o ljubavi na istome mjestu, ali ovoga puta u jutarnjim satima. Cvijeta žali što se nije probudila kada i Mara kako bi mogla s njom uživati u jutarnjim blagodatima. Njihov se dijalog nastavlja na onaj od prethodnoga dana, pa Marija upućuje Cvijeti pitanje: „Ako ste u moju ljubav prema Vama tako pouzdajete, zborite mi molim Vas o ljubavi, kako jučer obećaste.“ (Gučetić, 1995: 159). Navodeći brojne filozofe i njihova učenja, Cvijeta nabraja različite ljubavi kroz lik Erosa: božansku (amore divino), ljudsku (amore humano) i životinjsku (amore bestiale) (Marković, 1970, 82).

Na Cvijetinu eksplikaciju o Erosu i ljubavi, Mara odgovara: „Vaše ljupko i dražesno lice – veli ona – koje može rasvijetliti najtamniju noć a zamračiti dan, naročito pak onima koji su zaneseni Vašom ljepotom, i koje može kao i što to činite Vi izazvati sve one učinke što ih sunce izaziva u svijetu, Vašim vedrim licem onome tko Vas udivljeno motri, - čvrsto možemo vjerovati da ste iz Sfere Sunca uzeli svjetlost i sakrili je pod svoj mili plašt koje se iskri i cvjeta nama smrtnicima s toliko svjetlosti i sjaja; a ako Vaša ljepota zanosi plemenite duhove do tolike ljubavi da bi Vas, da ste rođeni u staro doba, častili žrtvama i zavjetima kao lijepu Cipranku, čvrsto možemo sada vjerovati da se u trećem nebeskom krugu, gdje se kreće božica Venera, i Vaša duša othranila. A tko bi Vas čuo gdje tako dobro raspravljate o ljubavi, ne bi posumnjao da je Vaše boravište u

trećem nebu gdje vječno žive božanski duhovi puni ljubavi i slasti. Ako je Merkur kod starih naroda, kako Vi kažete, nazvan bogom mudrosti i govorništva, Vaš pametan i uglađen govor, koji može omekšati svako pa i najtvrđe srce, a meko otvrdnuti, navodi me da vjerujem da je Vaša duša rasla u njegovoj drugoj Sferi nebeskoj. Budući pak da ste Vi isto tako ukrašeni tjelesnom ljepotom kao i čistoćom duše (kako se općenito vjeruje), tko ne bi povjerovao da je Vaša duša, mnogo vremena prije nego što je sišla ovamo dolje na svijet, družila s Lunom, božicom čistoće? I kunem Vam se ovom ljubavi koju Vam prinosim, da sam mnogo puta htio u svojoj duši isporučiti što je veće u Vama: ljepota tijela ili čistoća duše, i nisam mogao stvoriti drugi sud nego da ste isto tako najčistija kao što ste i najljepša žena.“ (Marković, 1970, 82). Marija iskazuje laudu Cvijetinoj ljepoti, a sama ljubav prema ljepoti izvorište je njihovih razgovora o ljubavi. Bit dijaloga je nastojanje da se postigne najviše dobro i sreća (Schiffler, 2001, 177).

Svoj dijalog zaključuju maksimom da je ljubav veća od svega, ona upravlja svijetom. Ljubav je upravo ta koja može oplemeniti dušu do te razine da obuzdava agresivno ponašanje pojedinca dovodeći ga u stanje blagosti. Također, toliko je jaka da upravlja i svemirom, odnosno svim nebeskim tjelesima. Pogrešno mišljenje imaju, kako zaključuju sugovornice, oni koji tvrde da je ljubav grijeh, a poštenje neprijatelj. Vječna slava može se postići kreposnom i poštenom ljubavi, iako s druge strane postoji i ona životinjska ljubav koja je oprečna božanskoj. Kao i prethodni dijalog i ovaj završava Marinom sugestijom prijateljici da zajedno krenu prema kući, jer eto, vrijeme je ručka.

5.4. Predgovor Marije Gučetić

Cvijeta Zuzorić zasigurno je jedna od najzagonetnijih ženskih osoba u hrvatskoj književnosti. Bila ona spisateljica ili ne, ne može se negirati da je bila iznimnom osobom koja je inspirirala brojne umjetnike na stvaranje književnih ili likovnih djela. Inspirirala je mnoge svojom ljepotom, obrazovanjem, svojom iznimnošću. Osoba koja je toliko voljena, obično ima i mnogo zavidnika. Takav je slučaj bio i sa Cvijetom. Dolaskom iz Ancone, svojom ljepotom zasjenjuje ostale žene u Dubrovniku, svojim ugledom, obrazovanjem osvaja društvo i vrlo brzo postaje dijelom istog. Sve to izaziva zavist onih mediokriteta, za koje je jedna druga intelektualka sto

godina kasnije, Austrijanka Maria von Born, boraveći u Dubrovniku, izjavila da dolaze iz mačjega legla. Klevete o Cvijeti navode Mariju Gučetić da svoju prijateljicu i njezinu čast obrani od „zlih jezika.“ I Mladi Zlatarić aludira na ove događaje pa u jednoj pjesmi piše: „skrovno od zlobnih, po sebi ki sude, da naše dobro s njim na glasu ne bude“, a nešto kasnije, u zreloj dobi „... da mnozi blijed obraz imiju, zavidna srca zled kim ni moć da skriju“, u svom prijevodu *Pirama i Tizbe* (Marković, 1970, 107).

Razgovori o Aristotelovoj Meteori (Discorsi sopra le Metheora d' Aristotele) filozofsko je djelo Nikole Vitova Gučetića . Prvotisak ovoga djela potaknuo je autorovu suprugu da predgovor namijeni u obranu časti svoje prijateljice i iznimne intelektualke, učene filozofkinje Cvijete Zuzorić. Gučetić je objavio djelo s predgovorom kojeg je napisala njegova žena Marija u obliku posvete Cvijeti. Posvetu je napisala 15. srpnja 1582., a djelo je objavljeno u Veneciji 1584. godine. *Alla non men bella, che virtvosa, e gentil Donna, Fiore Zvzuro, in Ragvgia* naslov je predgovora kojem je jedina zadaća bila da obrani Cvijetinu čast. Gnjevna, autorica predgovora, obrušila se na zlobnike, i suprotstavila im se jedinim mogućim alatom kojeg je posjedovala. Riječima. Njezina je nakana bila da ušutka zlobnike i zavidnike, ljude koji su širili laži o njezinoj prijateljici i time stvarali lošu sliku o Dubrovniku. Nije mogla šutjeti, osjećala je da joj je obrana učene prijateljice dužnost i zbog toga, upravo njoj posvećuje djelo svojega muža. Jer, posveta je nešto vidljivo, nešto osobno i posvetu pišete samo osobi do koje vam je iznimno stalo i koju cijenite. Cvijeta je za nju bila ta osoba i ništa loše o njoj nije mogla niti zamisliti (Marković, 1970, 108). Stala je u obranu žene, želeći demonstrirati žensku superiornost (Banić-Pajnić, 2004, 69).

Ovu raspravu Marija otvara *in medias res*: ona vidi i čuje sve što se događa u Dubrovniku i ne može vjerovati kako ljudska zloća može imati tako velike razmjere. Cvijeta je, prema njezinom mišljenju, žena koja je podnijela najviše ogovaranja, „zlih jezika“, više od ijedne druge žene u dubrovačkoj sredini. Autorica povod ovim klevetama vidi u ljudskoj zavisti jer je Cvijeta toliko iznimna da predstavlja platonistički ideal ljepote: njezina tjelesna ljepota u harmoničnom je odnosu sa ljepotom njezina duha. Time želi dokazati superiornost žene, jer ljepota tijela je ljepota uma, pozivajući se pritom na Platona (Banić-Pajnić, 2004, 72). Ovu platonističku spoznaju objašnjava ovako „stvari najizvrsnije jačaju bol onih koji su prepuni pakosti i zavisti, te da njihova slabo zaraštena rana ne bude povrijeđena žalošću, bijednici ti daju glupim riječima oduška svojoj žalosnoj strasti.“ Nadalje, prijateljicu obasipa pohvalama i žali što nije ostala u Dubrovniku:

„jedino žalim što ćete se vi, ne mogući podnijeti da sjaj Vaših kreposti takvima zablještuje slabe oči i da im slatki Vaš pogled ne postane još gorči, odlučiti da svojim svjetlom obasjavate druge, zdravije i postojanije oči i da na našu žalost rasvjetljujete sjenovite i prijazne šume Italije dajući im da osjete mile i slatke glasova Vašega govora, i da svojim pogledom razblažujete one koji nije presvojila zloća gorke žuči ostavljajući (o kruta li udesa, o tvrda li i ohola Neba!) ove naše oči bez svog Sunca, a ova naša tamna i sumorna mjesta da odjekuju od strašnih glasova Vukova, Medvjeda i Tigrova“ (prema Marković , 1970, 109). Naime, Cvijeta je, kako smo već ranije spomenuli, zajedno sa suprugom napustila Dubrovnik, trajno se nastanivši u Anconi, te je tako ostavila sve svoje prijatelje i život kakav je tamo gradila. Marija je najviše žalosna zbog toga što više neće moći uživati u vrlinama (ljepota, krepost, um) svoje prijateljice. Svjesna je da se više nikada neće vidjeti „... molim Boga, jer se ne nadam da ćemo se na ovom svijetu još vidjeti, da nas on bar združi tamo gdje se gaze lažne misli bezbožnika, podlaca i zlobnika te uživa istina sa svjetlijim dusima, a ne s ljudima izopačenim, zlim i nesmiljenim, gdje se više ne osjećaju ujeti otrovnih zmija niti se čuju grozni glasovi strašnih zvijeri, nego se srce i duša hrane slatkoćom i milinom slušajući blage zvukove novih i neobičnih glasova“ (Marković, 1970, 110).

Marija je svojom posvetom toliko uznemirila javnost da je prvo izdanje Gučetićevog djela bilo povučeno iz javnosti, a iz drugoga je izdanja, iz 1585. godine, izostavljena Marina posveta Cvijeti, dakle izostavljen je njezin polemički tekst u kojem ona vrlo kritički piše o svojim sugrađanima. Prema Antoninu Zaninoviću, gradska je vlast cenzurirala tekst zbog toga što se u njemu veličaju talijanski gradovi jer navodno iz Marijinog teksta izlazi, da u Italiji nema zlobnika ni zavidnika kao u Dubrovniku. Dugo se vjerovalo kako je izdanje iz 1585. godine bilo prvo izdanje, dok početkom prošlog stoljeća nije pronađeno prvo izdanje s Marijinom posvetom najboljoj prijateljici (Marković, 1970, 110).

6. MILAN ŠENOVA – KAKO VAM DRAGO

Književnik i geograf Milan Šenoa bio je sin još slavnijeg oca Augusta Šenoe. Rođen u Zagrebu 1869. bio je profesorom geografije u klasičnoj gimnaziji do 1910. godine, a nakon toga, 1913. godine postaje docentom Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Tri godine poslije postaje izvanrednim profesorom, a redovnim 1917. Predstojnik Geografskog zavoda postaje 1927. Osim književnih radova objavio je i geografske *Rijeka Kupa i njezino porječje* (1895.), *Pontsko-jadranska razvodnica* (1900) i *Tipovi naših gradova* (*Die Typen unserer Städte*, 1930.). Izuzev drame *Kako vam drago* objavljene 1893. u kojoj se Cvijeta pojavljuje kao dramski lik u zagrebačkom kazalištu izvedene su i ove drame *Kneginja Dora* (1897.), *Sveta laž* (1901.), *Časak žalosti* (1904.), *Nevjerojatan događaj* (1904.), *Ban Pavao* (1904.) i *Izgubljeni* (1910.). Prozno djelo, *Moj otac*, posvećeno je Augustu Šenoi (1933.).

Njegovo prvo književno djelo, a bila je to novela *Njuta*, objavljeno je u „Viencu“ 1890. Ova je novela navijestila budući Šenoin dramski opus, a prema Bogner-Šaban, promicala je slavensku književnost s jedne strane, a s druge se strane referirala na klasike zapadnoeuropskoga kulturnog kruga kao što su romani Flaubertova *Madame Bovary* ili Tolstojeva *Ana Karenjina*“ (Bogner-Šaban, 2001, 251).

Drama koja je nama najzanimljivija zbog tematike i historijskih osoba koje su autora inspirirale na oblikovanje dramskih karaktera, svakako je drama *Kako vam drago*, komedija u tri slike. Šenoa posuđuje naslov komedije od najvećega dramskoga klasika svih vremena, Williama Shakespearea. No, ne preuzima Šenoa samo naslov komedije slavnoga engleskoga pisca nego se u svome djelu referira na scene s Oberonom iz *Sna Ivanjske noći*. Ova je Šenoina komedija u citatnoj relaciji i s Danteovom *Božanskom komedijom*. Naime, navodi se moto iz Pakla: *Ostavite svaku nadu vi koji ulazite...* aludirajući tako na neuništivost ljudske zloće. Transvestija kao dramski postupak u kojima se ženska lica prerusavaju u muškarce poznat je u brojnim renesansnim komedijama pa tako i u *Dundu Maroju*, kao i u Shakespeareovoj komediji *Na tri kralja ili kako god želite* (Bogner-Šaban, 2001, 254).

Milanov otac August Šenoa bio je prevoditelj Tassovih soneta, tako da se Milan veoma rano susreo s likom Cvijete Zuzorić. Što se tiče Marina Držića, u Šenoino vrijeme nije bilo puno

poznatih podataka, niti se previše istraživalo o Držićevom životu (Franić Tomić, 2011, 280). Lik Držića, prema Franić Tomić, mladi Šenoa gradi homologno glavnom junaku romana *Mladi gospodin* (1875.) Augusta Šenoe. Držić je prikazan kao svećenik koji vrlo spretno i oštroumno „povezuje odmetnute muževe s njihovim suprugama i mlade zaljubljenike“. Njegova je primarna zadaća spojiti zaljubljenike, pomiriti posvađane, stvarajući pritom „uvjete matrimonijaliziranoga dramskog svršetka, kao što je to činilo lice Janka Lugarića i romanu njegova oca.“ Franjo Petračić u svojoj uvodnoj studiji u Držićeva djela, tiskana u ediciji Stari pisci hrvatski, piše da se Marin Držić rodio 1520. godine. Obzirom da se Šenoa vodio jedinim izvorom koji je za njega bio dostupan, a netočan, onda je logično zašto je Cvijetu i Držića smatrao suvremenima. Milan je Šenoa, vjerujući svom izvoru, pretpostavio da su se Cvijeta Zuzorić i Marin Držić mogli susresti 1571. godine, u vrijeme kada je smjestio svoju radnju. Pritom nije znao da je Držić umro 1567. godine, te da je u to vrijeme bio već četiri godine mrtav (Franić Tomić, 2011, 282).

Radnja je smještena u renesansni Dubrovnik. Dubrovnik u Šenoinoj drami postaje „mjesto kulturne integracije i stvaralačkog vitaliteta, odnosno taj grad i zbivanja u njemu postaju metaforom protegnutom od ilirskoga zanosa do svoga estetiziranog derivata, ali isto tako punoga političkog ili društvenog zanosa u razdoblju moderne“ (Bogner-Šaban, 2001, 253). Komedija je ograničena na dva dana, u kojima se susreće veći broj aktera sa Cvijetom Zuzorić kao predvodnicom, a svi su oni dijelom književnoga kružoka renesansnoga Dubrovnika. Drama je napisana u jampskim jedanaestercima, šestercima i osmercima.

Uspoređujući Šenoinu dramu sa Shakespeareovom, možemo zaključiti kako je lik Marina Držića zapravo lik Jacquesa ali i Olivariusa. Šenoin Držić je svećenik, koji čezne za svojom dragom koju nikada neće moći imati, a uzaludno spajanje dvoje zaljubljenika (Cvijete i Držića) isto je kao i u Shakespeareovoj drami (Rosalinde i Jacquesa). Cvijeta Zuzorić, dakle, utjelovljuje lik Rosalinde, dok Mara Gučetić lik Celine. Cvijetina biografija koja je dramskom piscu mogla biti poznata, zasigurno je razlog zašto ona preuzima dramsku funkciju Rosalind iz Shakespeareove drame. Muza i ljepotica, živjela je u doba renesanse, kada su pjesnici pod Petrarkinim utjecajem pisali o ženskoj ljepoti. Šenoa će taj petrarkistički stil ismijati u svojoj drami kroz lika don Marina: „O mili Bože, kakve su te žene! / Ko bistro ono u gori jezerce. / U bistroj njegovoj vodi diže ti se / Ponajljepša od sviju slika. / Na dohvat ti je nebo, – sunce sjajno / I zelen šuma i ptičica jata. / A zamuti l` se voda s bure silne, / Već nema ni što, čemu da se diviš. / Pa ipak za čas, kad se smiri

bijes / I kad se opet umiri jezerce, / Tad ista se krasna slika nudja / U kalnoj vodi, ali ipak krasna“ (Franić Tomić, 2011, 285). Odmak od istoimene drame je namjeran, a Šenoa za mjesto radnje ne uzima ladanjski pejzaž nego terasu s koje se vidi zaton. Time travestira pastoralu, uz potvrdu o konvenciji pastoralne ljubavi. Naravno, tko bi drugi bio odgovoran za taj obrat negoli Cvijeta Zuzorić. Ona s Dinkom Ranjinom, Petrom Bunićem, apokrifnim Fijugom i Držićem vodi žustre rasprave. I to ne obične rasprave nego rasprave o ženi, o ženskom individualitetu.

Cvijeta (Rosalid) ima samo sedamnaest godina, ali je vrlo cijenjena u društvu. Mara, kako smo već ranije spomenuli, preuzela je ulogu Celine, drugog ženskog lika koji pomaže Cvijeti u okončavanju ljubavnih zapleta. Zatim, realistični dio komedije pripada upravo Marinu Držiću jer se oko njega radnja događa. Nakon sedam godina vraća se u Dubrovnik iz Ankone, kako on kaže, *u svoj lijepi hrvatski dom*. Don Marin (Jegulja), svećenik, zaljubljen je, u ovoj drami, u neku Nikolicu. Svoje ljubavne jade ispovijeda mlađem Dinku Ranjinu: „Zar da ti pripovijedam sve slatke i sve gorke časove, koje kroz punih sedam godina proživjeh. Znaš li, koliko ljubljah Nikolicu, – znaš, kako se za njom otputih. Nadjosmo se u Ferari. Njezin je otac ondje trgovao. Zavoljeh je svom dušom. A ona! – Bijah sretan i presretan onoga dana, kad nazvah svojom ženom, al tuge i žalosti, koja me spopade, kad mi za mjesec dana umrije, – ne te žalosti ne ću a i ne mogu da ti pričam. Očajah. Kao jadna divljač, koju pseto goni, potucah se po svijetu. Obidjoh Italiju, ne nadjoh mira, zajдох u Španiju, – ni ondje pokoja, – nigdje, nigdje mira dok ne nadjoh prijatelja Hrvata u Firenci – u Markovu samostanu. Taj me moj temljak umiri, pa me napokon nagovori, da podjem među svećenike“ (prema Franić Tomić, 2011, 282).

U dramu su inaugurirani i trubadurski stihovi koje pjesnici donose Cvijeti. Pisac je s takvom lakoćom uspio integrirati pjesme u svoju dramu, da prilikom čitanja ne vidimo nikakvo odstupanje, te one postaju funkcionalni dio komedije. Radnja drame odvija se u ljeto 1571. Pisac kao vrsni geograf, ali i poznavatelj povijesti odabire upravo tu godinu jer je Dubrovnik tada na vrhuncu svojeg društvenog i kulturnog procvata. Naravno, u to je vrijeme djelovao i umjetnički krug okupljen oko Cvijete Zuzorić.

Komediju u tri slike profiliraju brojna lica: Don Marin, Ive Fijuga, Dinko Ranjina, Vlaho Beškara, Fran Cucerić, Petar Bunić, a koje Šenoa naziva dubrovačkim plemićima. Zatim slijede Bartol Pešione, plemić fijorentinski, Mara Ivova žena, Cvijeta Franova kći, Nadalica Petrova kći, te Gjivo sluga. Don Marin je u drami prikazan kao lakrdijaš, a Šenoa upotrebljava taj opis zbog

starijeg, a pogrešnoga vjerovanja prema kojemu je Držić bio plagijatorom. Taj se lakrdijaš nalazi u središtu dramskih, odnosno ljubavnih zapleta. U njih su upleteni bračni par Ivo Fijuga i Mara, te Cvijeta Zuzorić i njezin Bartolomej. Osim toga Šenoa uvodi i ljubavni trokut Ivo Fijuga – Cvijeta Cucorić (kako ju on naziva) – Mara (Franić Tomić, 2011, 286). Izuzev gore navedenih likova Šenoa uvodi kao epizodistu i Petra Bunića koji izgovara svega jednu rečenicu. On je inače bio otac Nade Viktorije Bunić, autorice najstarije sačuvane knjige koji je napisala neka hrvatska književnica. Njezinu knjigu stihova pronašao je prije desetak godina muzikolog Ennio Stpčević, tako da Milan Šenoa taj podatak nikako nije mogao znati. Međutim, zasigurno mu je bio poznat Pjerko Bunić, dubrovački dramatičar čije je drame objavio Ljudevit Gaj. On je napisao i pjesmu *U pohvalu Cvijete Zuzorićeve*. Sve gore navedene podatke treba promatrati iz Šenoina očista. Tako, s jedne strane imamo dijelove komedije koje se čvrsto drže tada poznatih povijesnih činjenica, dok je veći dio ovoga književnoga djela, plod pičeve mašte. Radnja započinje Marinom potragom za nevjernim suprugom. Na svom putu ona susreće Jegulju, odnosno don Marina. On sasluša njezinu priču i daje joj savjete kako da vrati supruga. „Marinov ponuđeni model uključit će transvestiju kao i u Shakespeareovu dramskom predlošku istoimene drame, ali i rješenje koje je mogao ponuditi sam don Marin kao autor komedije *Dundo Maroje* u kojoj se zaručnica Pere „odijeva na mušku“ i traži svog razmetnog sina Mara“ (Franić Tomić, 2011, 286).

Drama je prožeta intertekstualnim aluzijama na druga hrvatska djela, na Nalješkovićevu *Komediju VII*. kada Mara kaže „da vratim kući *sina razmetnoga*.“, jednako kao i na Gundulićev spjev o razmetnom sinu. Također, treba spomenuti i intertekst iz Držićeve drame *Dundo Maroje*. Don Marin se pita, u Šenoinoj drami, je li moguće da je Bog ipak stavio malo više pameti u mušku, nego li u žensku glavu, a u prvom prologu Držićeve drame *Dundo Maroje*, Negromant kaže da žene „polakšu pamet imaju od ljudi.“ Historijska Mara Gučetić postaje modelom za dramski lik pjesnikinje Mare, a njezin suprug Nikola Vitov Gučetić, filozof i astronom, za lik Fijuge. Mara obučena kao muškarac dolazi s don Marinom na Cucorićev dvor gdje se nalaze brojni pjesnici, najviše Cvijetini ljubavni poklonici. Počinje „rat jezika“. Prvi čin ima funkciju prologa u kojem se razotkrivaju likovi svojim intelektualnim govorom i pjesničkim umijećem. Takav tip razgovora poznat je još iz vremena antike, a u knjizi Johana Huizinge *Jesen srednjega vijeka*, kako navodi Franić Tomić, detaljno je opisan. Autorica zamjećuje da Huizinga opisuje pjesničko nadmetanje u stihotvorstvu kao uobičajenu igru na srednjevjekovnim i renesansnim dvorovima, a koju Šenoa uvodi u dramsku radnju. Očito je Šenoa dobro poznao kulturnu povijest renesanse pa je u ovu

igru uveo svoja dramska lica koja predstavljaju dubrovački renesansni, pjesnički krug: „Svi stihovi pjesnika-natjecatelja u Šenoinoj drami pod arbitarskom su don Jeguljinom palicom iskrivljeni prilikom čitanja i na taj način sam autor otkriva svoj dramaturški postupak preobrazbe historijskih osoba i eksplicitne citatnosti. Osobito je karakterističan primjer metatekstualnosti u Marinu tekstu kojim se ona obraća don Marinu: „Jest, moja je pjesma, ali je posve iskrivljena“, na što joj on odgovara: „Ta to je u nas običaj. Umirite se“ (Franić Tomić, 2011: 289). Drama završava Shakespeareovom finalom matrimonizacije. Kraj pripada razotkrivanju don Jegulje, koji napokon razotkriva svoj identitet (don Marino). Ipak, uviđa Franić Tomić, Šenoa koristi i Držićeve dramaturške postupke, pa radnja u njegovoj komediji sva lica vodi prema Cvijeti Zuzorić, jednako kao što je to bio slučaj s kurtizanom Laurom u Držićevom *Dundu Maroju*.

7. ERNEST KATIĆ – *CVIJETA ZUZORI*

Dramski pisac Ernest Katić rođen je i umro u Dubrovniku. Pisao je o dubrovačkoj prošlosti, padu Dubrovačke Republike, rasapu dubrovačke vlastele, pa su mu drame prožete sentimentom i lirskim refleksijama. Dramu *Cvijeta Zuzori* posvetio je, kako i sam naslov kaže, Cvijeti. Napisana je 1941., u vrijeme kada je Katić bolje od svojih prethodnika mogao poznavati Cvijetinu biografiju. Mogao je proučiti radove o njezinom životu Josipa Torbarine i Jorja Tadića, a što je očigledno u njegovom uvodnom dijelu drame. Također, proučavao je i biografiju Frana Gundulića dubrovačkog diplomata, kojeg je uveo kao jednog od likova u svoju dramu (Franić Tomić, 2011, 294). Miho Pracat bio je važna figura Dubrovačke Republike zbog toga što je ostavio golemu donaciju Dubrovačkoj Republici, pa su se sredstva iz te donacije koristila stoljećima nakon njegove smrti. Kako zbog prilika u vremenu u kojem drama nastala, pisac nije mogao uvesti Marina Držića u svoju dramu, tako da je kao predstavnika pučana uveo Pracata. Nacionalni patriotizam koji je vladao za vrijeme Banovine Hrvatske nije mu dozvolio da jedan mogući plagijator i urotnik bude u drami koja joj je tendencija da bude laudom slavne nacionalne povijesti, napose Dubrovnika. (Franić Tomić, 2011, 294).

Naime, dok Šenoa u svojoj drami omogućava Držiću da govori o „hrvaštini“, Katić taj diskurs prepušta Mihi Pracatu. Zanimljivo je da Pracatov spomenik u središtu Kneževa dvora bio sve do 2008. godine, jedinim spomenikom koji je u Dubrovniku bio podignut nekom pučaninu. To se promijenilo 2008. godine kada je Držićev spomenik napokon postavljen u središte grada i to ispred kazališta koje nosi Držićevo ime. Imućan lopudski brodovlasnik Pracat, preuzeo je istu dramsku funkciju kakvu je imao Nikola Vitov Gučetić u liku Fijuge Gučetić u Šenoinoj drami, postao je zaljubljenikom u renesansnu ljepoticu Cvijetu. No, u Katićevoj drami ima mjesta i za lice koje će predstavljati historijskoga Gučetića, jer će Katić između njih stvoriti ljubavni trokut. U jednoj sceni oni se i susreću. Miho je u sobi i izjavljuje Cvijeti ljubav, a Gučetić kuca na prozor radi istog. Ona mu odgovara kako „ljubav ne može povezati njihove vlasteoske kuće“ čime se nacionalni uzusi postavljaju ispred čuvstvenih (prema Franić Tomić, 2011, 294). Drama je nacionalizirana i usmjerena veličanju tradicionalnih vrijednosti, zbog čega je lik Cvijete mimoišao shakespeareovsku dilemu, jer ona u prvom činu izabire dužnost u ime domovine. Glorifikaciji svakako pridonosi i opis Cvijetinog odlaska iz Dubrovnika, prilikom kojeg dramatičar navodi

književnike dubrovačke: Miha Monaldija, Dinka Ranjinu, Niku Gučetića, Sabu Bobaljevića i Dominka Zlatarića (Franić Tomić, 2011, 295).

„Replike u kojima se Cvijeta oprašta od rodne kuće, od tetke Slave i Dubrovnik obojene su patetičnim nacionalnim patosom artificijelne i deklamacijske retorike: „Tete, ti ćeš ostat. Ti si prag naše kuće i popreta u Dubrovniku, pa sve i da se proda. Samo si mi ti ovdje, da na tebe mogu mislit svake večeri, kad se tamo u tuđini nađem sama. Ti si moja ljubav, ti si mi Dubrovnik, sve najdraže i najvjernije. (Gleči je plačom!) Bog će te čuvati dok se vratim, a hoću se vratit!“ (Franić Tomić, 2011, 295).

Premda je Katić dobro poznao Cvijetinu i Tassovu biografiju, ne smijemo izostaviti podatak, da su u njegovoj drami oni poznanici, dok oni u stvarnosti to nisu bili. Radnja je smještena na dvor Medicija, u Firenci, a vrijeme radnje je 1587. godina. Medici poziva Cvijetu na svoj dvor, dakle u vrijeme kada je ona već udana za Bartolomeja. Kardinal Medici zna mnogo važnih podataka o Cvijeti, poznati su mu dijalozi u kojima je Cvijeta odigrala glavnu ulogu, a poznata su mu i ogovaranja na Cvijetin račun. Cvijeta je cvijet Firence i pjesnička muza koja čezne za svojim rodnim gradom. Utjecaj Vojnovića vidljiv je u razgovoru Bartolomeja i Mihe kada mu Dubrovčanin odgovara: „*Ho`mo ća*. Nijeste zaludu muž Cvijete Zuzorić“ (Franić Tomić, 2011, 296). Vojnovićev „raguzijanizam“ od Cvijete stvara mit, mit o hrvatskoj heroini koji će kasnije ostati prisutan i u drugim djelima. „Svjestan navedene moći mita, Katić suponira razvoj mitova, koji vodi do usložnjavanja nužnih značenjskih jedinica koje se „ne uspostavljaju samo na izvoru temeljnoga iskustva, nego se mogu uspostaviti i na temelju već oblikovanih jedinica značenja“ (Franić Tomić, 2011, 296). Tim postupkom nacionalizira dubrovačku pjesnikinju, a što možemo uočiti u autorovoj posveti. Imajući u vidu godinu nastanka, nije neobično da pisac piše o Cvijeti kao nacionalnoj heroini. Prikazujući je takvom, ona postaje sinonim za uzornu Hrvaticu iz Dubrovnik, koja postaje dionicom „prve moderne države“ na hrvatskom teritoriju (Franić Tomić, 2011, 297). Radnja kulminira kada Miho Prcat obmanjuje već preplašenog kardinala izjavom da je on „gusar koji će orobiti Firenzu“. Kardinal je prijestolonasljednik koji se boji urota i atentata zbog bratovljeve smrtne bolesti. Spomen urote je aluzija na Marina Držića. Strah vlada kod svih gostiju sve dok Cvijeta i Miho ne skinu maske i razotkriju se. Iz kasnije ispriповijedanih događaja, a ne odigranih, saznajemo da Dubrovčani pokazuju odanost svome gradu mireći se s Firentincima, kardinala očekuje nova politička uloga, te nema iskupljenja za vojvodu i njegovu ženu.

Piščeva idealizacija Dubrovnika dominira u ovoj drami. Također, prisutan je i utjecaj Vojnovićeva „raguzijanizma“ osobito u prikazu Dubrovnika koji je, prema piscu, što se tiče učenosti u renesansno doba, postao hrvatskom Atenom.

Drama je napisana s velikim patriotskim zanosom, što dokazuje i činjenica da Katić s ponosom, u predgovoru ističe, da je ovo djelo zgotovio u Banovini Hrvatskoj. Upravo je te iste godine, kada je Katić napisao i tiskao ovu dramu, na svečanosti sv. Vlaha prisustvovao i sam ban Šubašić. Prema tome nisu slučajne Cvijetine riječi na samom kraju s kojima se oprašta od svog voljenog Dubrovnika: „Dubrovnik, naš narod, sva naša krv, jedina ljubav!“ (Franić Tomić, 2011, 299).

8. TIN UJEVIĆ – NAŠE VILE

Pjesma *Naše vile* jedna je od najranijih Ujevićevih pjesama, objavljena 1911. u časopisu *Stegliš*. Riječ je o budnici u kojoj se kroz prve dvije strofe provlači retoričko pitanje *ubi sunt*, tj. pjesnik se, poput antičkoga pjesnika, pita gdje su nestali oni prije nas, gdje su nestali stari hrvatski pisci.

Pjesma se sastoji od tri oktave. U prve dvije oktave pjesnik niže imena hrvatskih književnika i književnica, a potom i nazive njihovih djela., te navodi neka lica iz književnih djela. Posebnost Ujevićevih pjesama očituje se i u rimama koje su akustički istovjetne, ali semantički različite. O pjesničkoj igri s imenom Cvijete u prvoj strofi pjesme *Naše vile*, Pavletić piše: „s logičkim opravdanim i vrlo izražajnim isticanjem pojma i slike cvijeta u rimovanom rubu oktave, s tim što je upotrijebljen isti leksem u značenju imenice „cvijet“, zatim u značenju glagola „cvjetati“ i kao ime žene, slavne Dubrovčanke Cvijete Zuzorić“ (Pavletić, 1977, 190). Prema tome, on postiže da se čitatelj stimulira na tri razine: zvukovnoj, simboličkoj ili korelativnoj i semantičkoj. Tema je domoljubna, a u njoj pjesnik idolizira hrvatske književnike i Dubrovnik. Ujević opjevava hrvatsku tradiciju te se, poput nekog starogrčkoga pjesnika, spominje slavni vremena, ali ne junačke, nego umjetničke povijesti. On se obraća duhovima mrtvih pjesnika pa ih pita: *gdje su vaše vile, Divo, Šiško, Dore, vi, dva Dinka, i Tasso, pokloniče Flore?* (Ujević, 1991, 66). Također, pita se gdje su nestali istaknuti književni likovi poput Sokolice i Nede.

Ujevićeva tužaljka iskazuje žal zbog prolaznosti i propasti ljepote, tako da u trećoj strofi on uvodi srednjovjekovni motiv o lanjskim snjegovima. Iako je svjestan umjetničke dugovječnosti on pjesmu završava u elegijskom tonu: *Nestale su kao biser rane rose, banice su danas otoka za sretne; sve, što uspomenu njine slave nose* (Ujević, 1991, 66).

Najljepše od svih interpretatora ove pjesme, pjesnik Šoljan piše o tradiciji i Ujevićevom odnosu prema njoj. Tradicija je na „otoku za sretne“ i tko ju pronađe bit će sretan, a samim time Ujević postaje „imitacija nadahnuća“ (Šoljan, 1991, 104).

Kako smo već ranije spomenuli, Ujević se poigrava semantičkim potencijalom imenice cvijet. On se nije mogao ne spomenuti Cvijete Zuzorić u pjesmi koja opjevava *naše vile*, pa je čak na kraju zadnjeg stiha naziva Florom i to onom Tassovom. Ujeviću su očito bili poznati Tassovi

soneti i to najvjerojatnije oni, u prijevodu Augusta Šenoe. Možda bi Ujevićeva pjesnička igra Cvijetinim imenom i njegovim semantičkim potencijalom bila još sretnija da je mogao poznavati ostale Tassove stihove upućene Cvijeti, a u kojima je ona Fiordispina, tj. u izvrsnom Nazorovom prijevodu: Cvijet na drači. Kao i kod njezinih suvremenih, ali i kasnijih poklonika, tako je i ovoga puta njezino ime pronašlo put do djela, ovoga puta do pjesme Tina Ujevića, budnice koja pokazuje bogatstvo naše kulturne povijesti.

9. LUKO PALJETAK – SKROVITI VRT

Luko Paljetak, hrvatski književnik rođen je u Dubrovniku, rodnom gradu Cvijete Zuzorić, žene koja je mnogima zagolicala maštu, žena o kojoj su mnogi pisali, ne samo književni kritičari, povjesničari, nego i književnici. Tako je i Luko Paljetak ovu intrigantnu osobu učinio junakinjom svojega romana *Skroviti vrt*. Nije slučajno da je upravo Paljetak kao veliki erudita poželio pisati o ovoj slavnoj Dubrovčanki. Roman počinje apokrifnom napomenom kojom obavještava čitatelja da je pred njim najvjerojatnije Cvijetin dnevnik koji je pronađen u Firenci, u obiteljskoj biblioteci obitelji Armenticci.

U uvodnoj napomeni spominje tri rukopisa koja su pronađena u Firenci, biblioteci obitelji Armenticci. Prvi je *Disertazione sulla natvra delle ricchezze, della moneta e dei tributi, ridotta in dialogo e diusia in sei giornate. Et nel fine un Dialogo della diuersità della Fortvna, di M. Giovanni Armenticci, gentiluomo di Ancona*, tu su i dva djela Nikole Vita Gučetića *Dialogo dell' Induidia detto Hortensia, composto da M. Nicolò Vito di GOZZE, gentiluomo Raguseo i Delle rassomolianze fra l' uomo e le bestie, secondo la mente di Aristotole, de M. Nicolò Vito di Gozze gentiluomo Raguseo dell' Academia degli occulti*. Paljetak kaže kako su prijepisi ta dva rukopisa nastala između 17. i 18. stoljeća. Autor nam upozorava kako se još uvijek ne zna kome pripada, je li autograf (ne isključuje mogućnost da ga je napisala upravo Cvijeta Zuzorić) ili ne. Naslov je toga djela *Giardino segreto – Diario di F. Zuzeri, gentildonna Ragusea*. Također, autor nas upoznaje s izgledom rukopisa, te ga detaljno opisuje. Pisan je između 1567. do 1648. godine, što bi značilo da ga je Cvijeta počela pisati s petnaest godina, a pisala ga je sve do svoje smrti. Nije pisan hrvatskim jezikom, već talijanskim. Ima ponegdje i citata na latinskom, talijanskom, španjolskom, francuskom, grčkom te na hrvatskom jeziku. Također, autor fingira urednički i priređivački posao tako što pojedina mjesta grafijski označava i piše uredničke bilješke. (Franić Tomić, 2011, 301). Razgovarajući sa svojim mužem, o opsadi Hvara i Starog Grada od strane Turaka, spominjući djecu koja su zarobljena, Cvijeta osjeća potrebu da ovjekovječi svoja trenutna čuvstva: „Govoreći mi to gledao me sjetno i nekako prijekorno. Znala sam što mi time želi reći. Kao da sam ja kriva. Isprobali smo razne načine i mnoga sredstva. Pila sam natašte čak i ono odvratno zečje sirište (u rkp. *abomaso*), samo da ga zadovoljim. Možda bi onaj pogled morao uputiti i sebi. Razlika, čini se, ima velikih u ljubavnom skladu. Oplodi jedan ovakvu, a drugi lakše

onakvu. Jedna lakše zanese od jednog, a druga od drugog. Otkako je pročitao Titusove (Tit Lukrecije Kar, op. L. P.) tvrdnje, neprestano od mene traži onaj položak, „na način životinja divljih, četveronožnih“, kako piše isti“ (Paljetak, 2004, 141). Paljetak smatra kako je ona bila najzagonetnija žena našeg podneblja i kako će upravo ovaj rukopis rasvijetliti njezine spisateljske sposobnosti. Naime, on fingira da se upravo u ovom rukopisu nalaze soneti napisani upravo Cvijetinom rukom.

Ideju za pisanje romana Paljetak je mogao dobiti od raznih autora, biografa, povjesničara, književnika. Luko je Paljetak u svojem romanu želio fiksirati vlastitu viziju znamenite Cvijete Zuzorić kao utjelovljenja nenadmašne ljepote, čednosti i duhovnosti. Kako je zaljubljenik u bajkovitost i magičnu moć riječi, tako imaginarnim dnevnikom predstavlja jednu renesansnu muzu, fingirajući njezin ženski glas. On upravo razbija iluziju o razlikama muškoga i ženskoga pisma vjerujući da je jezik univerzalan i da se kroz jezik može pronaći istina: »Nakon višegodišnje potrage, upravo me to njezino nepostojanje nagnalo da progovorim iz prostora gdje bi mogla biti — u jeziku. Shvatio sam da je jezik mjesto gdje mogu pronaći Cvijetu.« (Paljetak prema Žigo, 2005).

Ovaj roman u dnevničkoj formi prati život Paljetkove Cvijete od njezine petnaeste godine pa sve do smrti. S obzirom da je ovom romanopiscu poznata činjenica da je Cvijeta umrla u 96. godini, nije mu bilo jednostavno obuhvatiti njezin život. Možemo reći da mu je to pošlo za rukom. Luko Paljetak oslikava ondašnje renesansno društvo, palače, ljetnikovce, odjeću i običaje, a prema riječima Lade Žigo, roman ne možemo nazvati staromodnim zbog univerzalija koje vrijede i danas „renesansna filozofija ljepote, prirode i tijela antropocentrična slika svijeta po kojoj je čovjek mjerilo i cilj svih vrijednosti, panteistička filozofija po kojoj je Bog duša sveukupnoga svemira, viteški odnos prema ženi koja svojom ljepotom krase ogrlicu, umjesto da lijepa ogrlica krase nju“ (Žigo, 2005). Paljetak gradi Cvijetin unutrašnji svijet prema nekim biografemima poznatim o njoj, ali ipak pretežu citati brojnih talijanskih filozofskih spisa koje kontaminira i ugrađuje u njezin karakter. Od historijskih lica, između ostalih, pojavljuju se Gučetić, Ranjina i Zlatarić. Dok čitamo roman imamo dojam da je pred nama zaista Cvijetin dnevnik, koji nas upoznaje s njezinim bogatim unutrašnjim svijetom.

Roman je usmjeren na Cvijetin kontemplativni svijet i unutarnju borbu, ona ponire u samu sebe želeći kroz svoju duhovnost otkriti tajne svijeta. To nije neobično, s obzirom na to da je

živjela u doba renesanse, doba kada filozofijski razmatra ljubav, ljepota, kozmos, a renesansni panpsihizam (teorija prema kojoj je um sveprisutno svojstvo svih stvari) prožima Paljetkov roman: „dajući joj oblik krhke mreže u koju se hvata svaka primisao, svaka emocija, zanos.“ (Žigo, 2005). Ljubav je dio svega i spaja sve, Bog je duša svemira, a ne transcendentno biće, Cvijetin individualizam i promišljanja predstavljaju lakmus papir duhovnog i kulturnog ozračja epohe. Romanopisac do najsitnijih detalja opisuje ljetnikovce, vrtove i one prostore kojima se kretala ova dubrovačka ljepotica.

Roman je prepun erotskih pasaža pa se tako i otvara dijalogom Cvijete i njezine starije sestre Nike, koja je imala najviše utjecaja na mladu Cvijetu. Nika sestri pokazuje erotske slike antičkih junaka i bogova na što Cvijeta, poput neke suvremene djevojke uzvikne: „Sigurno ih je puno puta gledala, a nije mi to htjela reći, koza jedna!“ (Paljetak, 2004, 16). Nika ju uvodi u svijet odraslih, kao i svaka starija sestra mladu. Luko je Cvijetu opisao kao djevojku koja je zaljubljive prirode, ali ne saznajemo imena njezinih prvih ljubavi, već ih ona zagonetno označava u šiframa. Međutim, Paljetak na jednom mjestu prekida njezinu mladenačku ispovijest o prvim simpatijama fingirajući lakunu u rukopisu pa piše bilješku o tome kako u rukopisu nedostaje 1568. godina.

Prvi zapis iz 1569. je onaj o njezinom mužu i o sklapanju bračnog ugovora. Opet Paljetak slijedi kronologiju Cvijetinog života inkorporirajući konkretne činjenice: „Bartolomeo Pescioni, firentinski plemić, sin Francisca Pesconija, sina Domenicova, podrijetlom iz Castelfiorentina, iz obitelji koja je do 1511. dičnom gradu Firenzi dala 12 priora i 2 gonfalijera pravde...“ (Paljetak, 2004, 30). Njegov stil pisanja zainteresira svakog čitatelja, pa čak i onog koji ne poznaje talijansku ili hrvatsku kulturnu povijest. Čitajući roman recipijent ima dojam da se zaista dogodilo sve što je napisano. Svakako su neizostavni dijelovi romana u kojima on pokušava Cvijetu dočarati kao učenu ženu, ženu koja je puno čitala, vodila filozofske diskusije, bila dijelom intelektualnog društva. O svojem odnosu prema budućem suprugu, Cvijeta navodno piše: „Tada ću i de jure postati Bartolomeova žena. Čini mi se da ga sve više volim. Ili je to zato što on mene sve više voli. Bi li on za mene sišao u Pakao, kao Orfej radi Euridike“ (Paljetak, 2004, 16). U istom tom dnevničkom zapisu iz 1570. spominje i Dinka Ranjinu, za kojeg kaže kako je oduvijek bio zaljubljen u nju i eto, sada se oženio zaručnicom Marom koja ga je čekala 10 godina. Paljetak je uspio inkorporirati sve poznate biografeme iz Cvijetina životopisa oblikujući njezin karakter, a citirajući najzanimljivije kulturološke knjige o renesansnoj epohi on je uspio njezin život učiniti .

zanimljivim. Kada čitate roman imate dojam da ste tamo i gledate u Cvijetu, slušate razgovore ili da ste sudionik tog intelektualnog društva. Osobito su dobro napisana poglavlja koja opisuju privrženost između dvije prijateljice, Cvijete i Mare. Paljetak stvara ljubavni trokut, pa o relacijama Cvijete, Mare i Nikole možemo samo nagađati. Romanopisac ne ispušta spomenuti i velike povijesne događaje kao što je Bitka kod Lepanta.

Cijeli roman prožet je erotskim opisima. Cvijeta i Bartolomeo, Cvijeta i Mara, Cvijeta i Dominko Zlatarić, i na kraju Cvijeta i Niko. U Paljetkovom romanu Cvijeta piše 1571. dijalog o ljubavi pod naslovom *Clymene ovvero Del Modo dell' innamorare, secondo la mente di Ficino (Klimena, ili o načinu zaljublivanja, u duhu Ficinija)*. Njezina sugovornica bit će Julija Bona jer joj se ona čini najuzvišenijom osobom. Također, godinu dana kasnije piše sonet Jakovu Lovrovu Sargou u znak zahvalnosti za darovanu školjku, a u dnevniku je i jedna pjesma kojoj nedostaje dio jer je stranica oštećena, a nekoliko prethodnih otrgnuto. Tim postupkom Paljetak progovara o mogućoj *fortuni* Cvijetinih književnih djela. Roman završava talijanskim stihovima pjesme koju je navodno napisala Cvijeta, te na taj način autor završava Cvijetinu romansiranu biografiju, ali i otvara pitanje *fortune* književnih dijela i tekstualne baštine uopće. Naime, u više su tekstova biografija isticali da je Cvijeta Zuzorić poznavala ne samo filozofiju i književnost, nego i matematiku, fiziku i astronomiju, no ni dan danas nemamo niti jedan dokaz o tome. Možda je jedini dokaz, a kojega je svjestan ovaj romanopisac, da su se u renesansnoj epohi, na način na koji su se divili Cvijeti, mogli diviti samo iznimno učenoj, nadarenoj i lijepoj ženi. Paljetak roman završava podatkom o njezinoj smrti, kojega bilježi nepoznati autor.

Držeći se povijesnih podataka, autor je oslikao društvo renesansnih dubrovačkih intelektualaca kroz okular jedne iznimne žene koja je, kako suvremenici svjedoče, u sebi utjelovljivala platonistički koncept ljepote, dobrote i učenosti.

10. ZAKLJUČAK

U ovoj diplomskoj radnji proučavali smo biografske tekstove o životu Cvijete Zuzorić, ali isto tako i književna djela koja su joj posvećena ili im je ona bila inspiracijom. Osobito se važnim pokazala činjenica da se odnos prema ženi i ženstvu u razdoblju ranoga novoga vijeka potpuno promijenio iz očista brojnih humanistički obrazovanih intelektualaca, osobito onih koji su prihvatili neoplatonističku filozofiju i ideale humanističkoga pokreta. Zbog toga se u razdoblju renesansne pišu brojni tekstovi koji veličaju ženu i ženstvo, pa u njima žena postaje ne samo intelektualno ravnopravno biće s muškarcem, nego katkad i superiornim što svjedoče filozofski tekstovi Dubrovčanina Nikole Vitova Gučetića, ali još više oni talijanskih mu suvremenika, koje je kompilirao u svojim djelima. Zato nije neobično da se upravo u 16. stoljeću pojavljuje čitav niz dubrovačkih književnica, jednako kao što se u dubrovačkoj sredini i Dalmaciji njeguje petrarkistička poezija, pa imamo predstavnike svih triju faza ove pjesničke škole. U toj sredini rodila se i znamenita Cvijeta Zuzorić, koju su njezini suvremenici kao i njezini stariji biografi veličali kao vrlo učenu ženu i pjesnikinju koja je utjelovljavala platonistički ideal. U ovome se radu upravo interpretiraju svi poznati biografski tekstovi, jednako kao što se interpretiraju pjesme njezinih suvremenika koje su njoj bile posvećene ili pjevale o njoj, od pjesama Torquata Tassa, Dominka Zlatarića do onih Mihe Monaldija, Mihe Bunića Babulinova... Također se analiziraju i filozofski tekstovi *Dijalog o ljepoti* te *Dijalog o ljubavi* dubrovačkog pisca Nikola Vite Gučetića, a u kojima se Cvijeta pojavljuje kao lice koje sudjeluje u dijalogu s piščevom suprugom Marijom Gučetić. Osobito je zanimljiv polemički tekst kojega je napisala Marija Gučetić kako bi obranila Cvijetu od kleveta i progona u dubrovačkoj sredini, pa smo interpretaciji istoga posvetili posebne stranice. U radu se interpretiraju i književna djela novijih književnika u kojima se Cvijeta pojavljuje kao lik: to su drame Milana Šenoe i Ernesta Katića, potom pjesma Augustina Ujevića te roman Luke Paljetka. Analizirajući ovaj obiman korpus tekstova zaključili smo da je Cvijeta prikazana u svakome djelu kao znamenita osoba, katkad kao književnica, a katkad samo kao učena osoba koja je očaravala sve koji su se nalazili u njezinoj blizini. Neke historijske osobe, kao što su nacionalni junaci ili zanimljivi umjetnici, kroz različita se djela pojavljuju kao osobe s tisuće lica. No, to nije slučaj sa enigmatičnom Cvijetom Zuzorić.

Bez obzira na sve lakune u njezinoj biografiji i nepoznanice o njezinom intelektualnom ili književnom djelovanju ova se renesansna žena okamenila u mitu, te je predodžba o njoj slična katalogu u kojem se nabrajaju odlike neoplatonističkoga ideala.

11. LITERATURA

1. BANIĆ-PAJNIĆ, Erna, *Žena u renesansnoj filozofiji*, (<https://hrcak.srce.hr/68476>, zadnji pristup 5. srpanj, 2020.).
2. BOGNER-ŠABAN, Antonija, *Milan Šenoa – dramatičar*, (<https://hrcak.srce.hr/73941>, zadnji pristup 19. srpanj, 2020.).
3. DUJIĆ, Lidija, *Ženskom stranom hrvatske književnosti*, Biblioteka u prvom licu, Zagreb, 2011.
4. FRANIĆ TOMIĆ, Viktorija, *Tko je bio Marin Držić*, Matica hrvatska, Zagreb, 2011.
5. GUČETIĆ, Nikola Vitov, *Dijalog o ljepoti/Dialogo della bellezza; Dijalog o ljubavi/Dialogo d'amore*, The Croatian Writers' Association, Zagreb, 1995.
6. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59446>, zadnji pristup 10. srpanj, 2020.)
7. HUIZINGA, Johan, *Jesen srednjeg vijeka*, ITP „Naprijed“, Zagreb, 1991.
8. MARKOVIĆ, Zdenka, *Pjesnikinje starog Dubrovnika*, JAZU, Odjel za suvremenu književnost, Zagreb, 1970.
9. *Matica hrvatska*, (<https://www.matica.hr/knjige/autor/185/>, zadnji pristup 29. lipanj, 2020.).
10. PALJETAK, Luko, *Skroviti vrt, Dnevnik Cvijete Zuzorić, plemkinje dubrovačke*, Profil International d.o.o., Zagreb, 2004.
11. PAVLETIĆ, Vlatko, *Sjaj i bijeda srokovna u pjesništvu Tina Ujevića*, (<https://hrcak.srce.hr/211732>, zadnji pristup 19. srpanj, 2020.).
12. PRANJKO, Klara, *Hrvatski biografski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, (<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10026>, zadnji pristup 29. lipanj, 2020.).
13. SCHIFFLER, Ljerka, „Nikola Vitov Gučetić“, *Hrvatska filozofija I., studije i odabrani tekstovi*, Biblioteka Scopus, Zagreb, 2001, 163-192.
14. ŠOLJAN, Antun, *O popularnoj slici Ujevića kao našeg suvremenika*, DUBROVNIK, časopis za književnost i znanost, Nova serija, Godište II, 1991, broj 3-4, str. 99-108.
15. TORBARINA, Josip, *Kroatističke rasprave*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
16. UJEVIĆ, Tin, *Probrane pjesme*, DUBROVNIK, časopis za književnost i znanost, Nova serija, Godište II, 1991, broj 3-4, str. 65-79.

17. ŽIGO, Lada, *Renesansni labirint*, (<https://www.matica.hr/vijenac/289/renesansni-labirint-9185/>, zadnji pristup 10. srpanj, 2020.)